ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

2007 GEGUŽĖ NR. 5 (391). KAINA 3 LT

akiračiai

Vaizduotė valdo pasaulį?

EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS

Neseniai Lietuvos studentų sąjungos iniciatyva buvo atlikta verslininkų ir akademinės bendruomenės narių apklausa apie verslumo suvokimą ir gebėjimą jį ugdyti mūsų šalies aukštosiose mokyklose. Tyrimo rezultatai išprovokavo diskusijas specialiai tam rengtoje konferencijoje, įvykusioje Vilniuje greta studijų mugės. Šie apmąstymai kaip tik ir buvo išdėstyti per konferenciją.

Verslumo ribos

Verslumo samprata – kaip ir viskas šiame pasaulyje – nėra suvokiama vienareikšmiai. Tai rodo ir agentūros *RAIT* atlikta apklausa, kurios metu verslumo supratimo parametrai buvo pamatuoti, pirmiausiai patiems tyrėjams siūlant galimus apibrėžimus (1.1) ir vardijant galimas verslaus žmogaus savybes (2, 2.1). Pastebėtina, kad pirmu atveju 13% respondentų atsakė, kad verslumas yra kažkas ***kita*** nei buvo išvardyta tyrėjų, o antruoju atveju net 28% apklaustųjų atsakė, jog verslaus žmogaus savybių neišsemia tyrėjų pasiūlytos formuluotės. Verslaus žmogaus apibrėžimas kaip kažkas ***kita*** buvo priimtinas daugumai tyrimo dalyvių. Štai tyrėjų išvardytoms savybėms teko tokie respondentų nuomonės procentai: komunikabilumas – 23, kompetencija – 20, aktyvumas – 19, tikslo siekimas – 14, (...) ir tolerancija – 3, lankstumas – 2, savarankiškumas bei patirtis – po 2%.

Nukelta į 5 p.

„Valdžiai akivaizdžiai būtų geriau, kad laisvi žurnalistai apskritai neegzistuotų"

*Dabar **Rytas Staselis** dirba žurnale „Verslo klasė". Tačiau prieš keletą metų palikęs dienraščio redakciją, jis kurį laiką buvo laisvuoju žurnalistu. Toks statusas, gana įprastas Vakaruose, pas mus dar retas. Kaip sekėsi dirbti, nepriklausant jokiai redakcijai? Kaip žiūrėjo redakcijos ir valdžios institucijos?*

Nukelta į 9 p.

ŠIAME NUMERYJE:

2 p. J. Šmulkštys: Holokaustas Lietuvoje

3 p. Z. V. Rekašius: Kada laidosime nepriklausomybę

7-8 p. M. Adomėnas: Naujos kairės iššūkiai

14 p. R. Ozolas apie B. Genzelio knygą „Be dogmos. Lietuvos politikos vingrybės"

REDAKCIJOS SKILTIS

Estiškos pamokos

Ar pamenate, kaip ne taip seniai kai kurie Lietuvos verslo ir politikos banginiai bandė protinti Prezidentą Valdą Adamkų, kad šis važiuotų švęsti Pergalės dienos į Rusiją? Įdomu, ką jie mano šiandien, po riaušių ir akivaizdaus Rusijos kišimosi į NATO ir ES valstybės Estijos reikalus dėl neva bronzinio stabo paniekinimo. Kol kas tyli, tačiau už juos kalba kiti – simuliakai, stankevičiai ir net didžiokai – kone visas parlamentinis internacionalas.

Drebinančių kinkas dėl Rusijos reakcijos ir besibaiminančių, kad nesupykdytume agresyvaus lokio buvo visada, kaip ir tų, kurie akivaizdžiai sąmoningai ar ne visai vykdo demokratiją prarandančios, FSB valdomos imperijos užmačias. Gal Lietuvoje ir galime jaustis saugesni, nes neturime tiek fašistiškai nusiteikusių kolonistų palikuonių, kuriais lengva manipuliuoti, bet tikrai nevertėtų migdytis, nes pas mus „penktoji kolona" vis dar stipri ir ganėtinai rafinuota.

Be to, kaip teisingai pastebėjo vienas viešosios erdvės komentatorių, Lietuva pati, su dideliu užsidegimu, švietimo bei televizijos kanalų politika ugdosi europeizuotą ir teisėtą – penktąją koloną, kuri „čiaumos Putino propagandą, „Ruskoje Radio" repertuarą bei minėtos propagandos būdu diegiamus nuodus".

Iš pirmo žvilgsnio mūsų politikų, apžvalgininkų reakcija ir eilinių piliečių solidarumas su Rusijos atakas išgyvenančia Estija buvo akivaizdus, nors gal kiek ir pavėluotas. Tačiau buvo nemažai ir tokių, kurie pamokslininko tonu, kaip vienas mūsų nacionalinio transliuotojo politikos komentatorius apie tamsybininkų riaušes Taline postringavusių, jog estai neva „pralaimėjo Estijos rusus Rusijai". Suprask, kad patys kalti dėl nesugebėjimo susitvarkyti mažumų (estų atveju vargu ar šis terminas tinka) politikos.

Galbūt dėl to kaltas mūsų trijų Baltijos valstybių solidarumo stygius, paslėpta ironija, galbūt kandus požiūris į nuolat savo pasiekimais ir didesniu vakarietiškumu besididžiuojančius kaimynus, bet nematyti Estijos pamokų mums patiems būtų tiesiog naivu. Rusija ne vieną kartą bandė mūsų budrumą ir solidarumą, tas pats vyksta ir dabar. Taip pat buvo ir anksčiau, nors ne taip ryškiai kaip, tarkim, paksogeito metu. Mūsų pačių rietenos, nuo politinių skersvėjų priklausomas požiūris į KGB-istus, rezervistus, liustracijos procesą, partinių turistų ir politikų minkštakūniškumas – palanki dirva sovietine nostalgija sergančiai imperijai.

Tiesą sakant, ar verta stebėtis, kad mums trūksta solidarumo su latviais ir estais, jei mes patys, netgi partijų bendražygiai nejaučia vienas kitam jokio solidarumo ir maino vertybes it čigonai arklius? Jei pavartytume dažniau istorijos puslapius, 2007-ųjų Lietuva atrodo labai panaši į 1940-ųjų. Gal per daug dramatiška, bet ar taip greit pamiršom istorijos pamokas vien dėl to, kad Putinas gražesnis už Staliną? O gal tų istorijos pamokų nė nesimokėm, nes jaučiamės saugesni nei buvome tada?

Žinoma, dabartiniai ES kaimynai atrodo solidaresni nei tuometiniai Europos galingieji. Bet negi taip greit užmiršome prancūzišką repliką apie praleistą progą patylėti ir iš Rusijos „vamzdžio" maitinamą buvusį Vokietijos lyderį? Argi europietiškas „santūrumas" energetikos politikoje ir nuolatinis nuolaidžiavimas chamiškai imperiniams Putino grasinimams nieko nesako?

Dar tarpukariu prezidentas Kazys Grinius išmintingai ragino lietuvius skelbti vieni kitiems amnestiją, vadinasi, užuot besiriejus imtis kurti savo valstybę ir saugoti ją. Ar šiandien mums visa tai netinka? Juk nereikia daug išminties, kad galėtum skaldyti ir valdyti. Tik kas ką?

Holokaustas Lietuvoje

JULIUS ŠMULKŠTYS

Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti komisija, toliau – Komisija, neseniai išleido trečiąjį studijų tomą „Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 m. vasarą ir rudenį“, toliau – Studija. Šio mokslinio darbo autoriai du Komisijos nariai – Christophas Dieckmannas ir Saulius Sužiedelis.

Apie holokaustą Lietuvoje jau yra parašytos kelios knygos, geriausia iš jų – Alfonso Eidinto „Žydai, lietuviai ir holokaustas” bei daugybė mokslinių straipsnių. Studiją padaro unikalią koncentracija į pirmuosius vokiečių okupacijos mėnesius. Kiek žinau, tokios apimties leidinio šia tema lietuvių kalba dar nebuvo. Be to, Dieckmanno ir Sužiedelio pateikta informacija ir išvados yra pristatytos ne tik lietuvių, bet ir anglų kalbomis.

Per penkis pirmuosius vokiečių okupacijos mėnesius buvo iššudyta apie du trečdaliai Lietuvos žydų. Iki rugpjūčio vidurio žudymas pasireiškė pavieniais išpuoliais ir pogromais; vėliau buvo pereita į sistemiškai suplanuotas masines žudynes „žydų problemai” galutinai išspręsti (Endlosung).

Žydų naikinimą inspiravo ir organizavo vokiečiai. Svarbiausios institucijos buvo įvairūs policijos padaliniai, įskaitant SS ir SD, civilinė administracija ir vermachtas.

Jų vaidmuo nebuvo vienodas: aršiausi naikinimo skatintojai ir vykdytojai buvo pirmieji; antrieji ir tretieji, nors iš esmės rėmė galutinį sprendimą, tačiau retsykiais dėl taktinių ir kitų sumetimų priešindavosi policijos ekscesams prieš žydus.

Praėjus septynioms dienoms nuo karo su Sovietų Sąjunga pradžios Heydrichas operatyvinių grupių (Einsatzgruppe) vadams „priminė” prieš porą savaičių Berlyne išdėstytus savo samprotavimus: „Užimamuose naujuose kraštuose negalima trukdyti prieš komunistus ir prieš žydus nusiteikusių gyventojų pastangoms apsivalyti. Priešingai – jas reikia inicijuoti, tiesa, nepastebimai, ir skatinti, o prireikus nukreipti teisinga linkme, bet taip, kad vietos „savisaugos būriai“ vėliau negalėtų minėtį gautų nurodymų arba politinių tikslų... Iš pradžių reikia vengti sudarinėti nuolatinius iš centro valdomus savisaugos būrius; vietoj jų tikslinga skatinti vietinius liaudies rengiamus pogromus, kaip nurodyta anksčiau”.

Taigi vokiečiai dar prieš prasidedant naikinimo procesui planavo kiek galima daugiau kaltės suversti vietiniams okupuotų kraštų gyventojams. Studijoje nacių vaidmuo holokauste yra nedviprasmiškai išryškintas ir nepalieka abejonių dėl jos svarbumo. Bet joje taip pat yra dokumentuojamas įvairių lietuviškų institucijų ir organizacijų vaidmuo žydų tragedijoje. Žudynės prasidėjo Vokietijai įsiveržus į Sovietų Sąjungos teritoriją. Pačioje pradžioje išpuoliai prieš žydus nebuvo koordinuoti ir daugiausia pasireiškė paviene kai kurių asmenų bei palyginti mažų grupių iniciatyva. Tačiau ir čia iš anksto buvo sudaromi antižydiškos akcijos planai.

Studijoje pateikta ištisa 1941 03 24 Lietuvos Aktyvistų Fronto (LAF) vadovybės instrukcija „Lietuvai išlaisvinti nurodymai”. Juose atsispindi LAF'o viltys, mitai ir planai. Vokietija pristatoma kaip vienintelė tuometinė valstybė, galinti Lietuvai suteikti teisę atkurti nepriklausomybę. Instrukcijoje yra tam tikrų abejonių dėl Berlyno tikslų, tačiau kitos išeities nėra, nes Anglijai ir kitoms Vakarų šalims mes nesame svarbūs, ir bet kokiu atveju, jei ir norėtų, jos nieko negalėtų padaryti. Dėl to lietuviai turi savo veiksmus derinti su Vokietija. Šio dokumento gairių sukilimo parengimui skyriuje kalbama apie svarbiausią LAF'o tikslą: valstybės atkūrimą „naujais pagrindais“. O tie nauji pagrindai yra nedviprasmiai antižydiški: „Labai svarbu šia proga (Lietuvai atgavus nepriklausomybę – J. Š.) atsikratyti ir nuo žydų. Todėl reikia krašte sudaryti tokią tvankią prieš žydus atmosferą, kad nei vienas žydas nedrįstų ir minties prileisti, jog naujoje Lietuvoje jis dar galėtų turėti bent minimalių teisių ir bendrai pragyvenimo galimybių. Tikslas – priversti visus žydus bėgti iš Lietuvos...“

Apskritai, Studijoje yra pristatomi tik dokumentuoti faktai be teiginių dėl įvairių žydų naikinime, tiesiogiai ar netiesiogiai, dalyvavusių individų bei organizacijų motyvų. Tačiau atrodo, jog LAF'o bekompromisiai pasisakymai prieš žydus buvo grindžiami antisemitiškumu, mitu, jog dauguma žydų rėmė sovietų okupacinį režimą ir noru įsiteikti vokiečiams, kurių antižydiškumas jau buvo gerai žinomas. Nors Instrukcijoje nėra skatinama žydų masiškai žudyti, minimalių žmogaus teisių atėmimas ir privertimas bėgti iš Lietuvos gali būti interpretuojami kaip palankių sąlygų sudarymas krašte ar už jo ribų holokaustui vykdyti.

Laikinoji vyriausybė bandė šalį valdyti būdama po okupanto padu. Į ją vokiečiai žiūrėjo kaip iš esmės nepriimtiną ir laikiną instituciją. Bet nežiūrint to, peršasi klausimas, ar nors ir per trumpą savo egzistencijos laikotarpį vyriausybės politika negalėjo būti bent „negatyvi”; tai yra – viešai ir slaptai priešintis žydų persekiojimui bei žudymui ir bandyti jiems padėti.

Iš Studijos ir kitų šaltinių susidaro įspūdis, jog šiuo atžvilgiu beveik nieko nebuvo daroma. Priešingai, vyriausybė bijojo vokiečių reakcijos, jei būtų bandžiusi savo piliečiams suteikti bent minimalią pagalbą. Apskritai, ministrų kabinete dominavo antižydiškos nuotaikos. Šiek tiek prieštaringai buvo pasisakyta už žydų izoliavimą, nuosavybės konfiskavimą ir kitus represinius metodus, tačiau prieš viešas žudynės. Nereikia būti dideliam išminčiui, kad suprastum, jog aukoms nėra esminio skirtumo, kaip jos bus sunaikintos – viešai ar slaptai.

Laikinosios vyriausybės iniciatyva arba po jos priedanga atkurtos prieš karą egzistavusios institucijos, pavyzdžiui, centralizuota policija ir apskričių bei valsčių administraciniai vienetai, prisidėjo prie holokausto vykdymo. Studijoje yra pateikta daug dokumentuotų pavyzdžių, kaip Kaune reziduojantis policijos viršininkas įsakinėjo vietos policijoms išspręsti jų jurisdikcijoje „žydų problemą“ juos sušaudant arba išvežant į naikinimo punktus. Nors įsakymuose žodžiai kaip „sušaudyti“ nebuvo vartojami, vietiniai policijos vadai žinojo, ką su žydais daryti.

Studija daugeliu atžvilgiu primena enciklopediją. Čia faktai yra pateikiami sistemiškai, objektyviai ir be komentarų. Žinoma, absoliutaus objektyvumo neįmanoma pasiekti ir enciklopedijose, nes neginčijamus faktus galima skirtingai sudėlioti arba visai jų nepaminėti. Antra, jei faktai yra išsamūs, paremti ne vienu, bet keliais šaltiniais ir nėra pateikti asmeniniams, politiniams, ideologiniams ar kitiems tikslams pasiekti, tai galima sakyti, kad pagrindiniai objektyvumo kriterijai buvo įvykdyti. Šiuo požiūriu Studija yra objektyvus žvilgsnis į pirmųjų vokiečių okupacijos mėnesių įvykius.

Kodėl aš kalbu apie objektyvumą? Atsakymas gana paprastas. Kai kurių lietuvių ir lietuviškų institucijų vaidmuo holokauste buvo nevienareikšmis. Apie jį iš viso nebuvo didelio entuziazmo kalbėti per sovietų okupaciją, išeivijoje bei Atgimimo pradžioje, o jei buvo kalbama, tai daugiausia – iš vadinamųjų „lietuviškų interesų“ perspektyvos. Ši pažiūra ėmė palaipsniui keistis, pasirodžius pirmiesiems mūsų istorikų holokausto Lietuvoje tema moksliniams darbams ir Prezidentui Valdui Adamkui paskyrus sovietų ir nacių nusikaltimams ištirti Komisiją. Studija yra svarbus įnašas tiriant holokaustą vienu iš tragiškiausių mūsų istorijos laikotarpių. Spėju, kad mažai kas ją laikys vienašališka ir „antilietuviška”, nes šiame moksliniame darbe nėra kaltinimų, o tik už patys kalbantys, mums daugeliu atvejų nemalonūs faktai, kurių negalima nei slėpti, nei subjektyviai interpretuoti.

Kada laidosime nepriklausomybę?

ZENONAS V. REKAŠIUS

Nelengvas tai klausimas, nors kandidatų šiam nedėkingam uždaviniui netrūksta nei Lietuvos spaudoje, nei jos atliekas persispausdinančiuose išeivijos laikraščiuose. Daug lengviau atsakyti į klausimą, kodėl tai turi atsitikti. Kadangi kalbos apie valstybę ištikusią krizę, Valstybės saugumo departamento (VSD) keliamą pavojų nepriklausomybei, net Prezidento sąmokslą prieš demokratinę valstybę dėl keistai susipynusių interesų randa daugiau pritarimo skirtingose, netgi priešingose tarp savęs besipešančiose politinėse grupėse, kokių nors politiškai keistų išsišokimų, bandymų „gelbėti" žūstančią nepriklausomybę buvo galima tikėtis jau balandžio l-osios proga. Tačiau „Melagių šventė" praėjo ramiai. Kol apklausose ir toliau populiariausi (balandžio mėn. pradžioje „Lietuvos ryte" paskelbtoje apklausoje) lieka dabartiniai valstybės vadovai, vadinami „valstybininkais", demokratiniu keliu pakeisti valdžios galimybių kol kas nėra. Nežinau, kaip reikėtų vadinti tuos, kurie jau spėjo pasirašyti atsišaukimą „Neišduok". Atsišaukimo autoriai jame ragina neišduoti demokratinės Lietuvos valstybės, tačiau net ir labai skeptiškai vertinantieji pavojų demokratijai Lietuvoje neturėtų kitaip galvojančių pravardžiuoti išdavikais.

Popierinė demokratija ar popierinis pavojus

Kalbos apie Lietuvos demokratinei santvarkai gresiantį pavojų netyla jau nuo praeito rudens. Tai gera proga pamankštinti protą kai kuriems politologams ir daliai žurnalistų, nes pavojų demokratijai keliančias situacijas reikia konstruoti kabinetuose – gyvenimo praktika jų neparūpina. Tačiau gyvenimas taip pat nestovi vietoje. Daugelyje sričių, tokių kaip ekonomika, administracija ir kt. jis pastebimai gerėja, todėl pranašystės apie VSD keliamą pavojų valstybės santvarkai, apie kitų valstybės pareigūnų santykius su Rusijos imperialistine politiką vykdančiomis naftos ar dujų firmomis ir kiti faktais nepagrįsti spėliojimai ar įtarinėjimai pradeda prarasti efektą. Geras šitokio nepagrįsto įtarinėjimo pavyzdys – buvęs valstybės Prezidento patarėjas Albinas Januška. Kažkodėl mus išdavikais laikantieji ir viešą išpažintį atlikti raginantieji A. Januškos pavardę laiko savaime išdavikiška, įrodymų nereikalaujančia. Ir visa tai daroma nuo kažkokių pavojų bandant apginti demokratiją. Atvirai kalbant, nelabai norėčiau gyventi valstybėje, kurios demokratinė santvarka saugoma šitokiomis antidemokratinėmis priemonėmis.

Mūsų laimei, demokratija Lietuvoje veikia visai neblogai, o kalbos apie valstybę apėmusią krizę – dalies kabinetuose nuobodžiaujančių politologų ir žurnalistų užsiėmimas. Nes ir gerai veikiančioje demokratijoje ne visi rezultatai ir ne visada atrodo labai gerai. Ir Lietuvoje yra gyvenimo sričių, kuriose rezultatai galėtų būti geresni. Dalis nuobodžiaujančių politologų ir politinėmis temomis rašančių žurnalistų kaip tik ir pasirinko vieną tokią sritį įrodyti, kad Lietuva pergyvena krizę, kad jos valstybinei santvarkai pavojų kelia valdžią į savo rankas susigrąžinti siekianti buvusioji komunistinė nomenklatūra. Prie tokios komunistinio pavojaus isterijos prisidėjo ir neaiškiomis aplinkybėmis įvykusi Lietuvos saugumo pareigūno pulkininko Vytauto Pociūno žūtis Gardine bei ją palydėjusi daugiau negu keista kai kurių Lietuvos VSD vadų laikysena šiuo atveju.

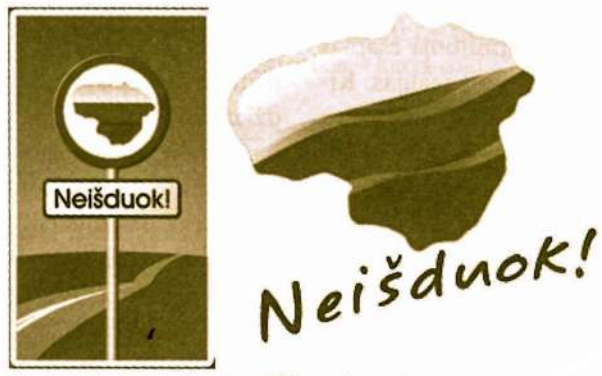

Atvirukai, siuntinėjami politikams ir pareigūnams

Pavojų Lietuvos valstybingumui ir demokratijai dažnai skelbia buvę sovietiniai karjeristai. Mūsų nepriklausomos valstybės gyvenimą jie kritikuoja nuoširdžiai. Dalis jų taip turbūt keršija dabartiniam politiniam elitui už prarastas sovietmečio privilegijas. Sunkiau yra suprasti ir paaiškinti, kodėl tuos pačius argumentus kartais ima naudoti ir nekomunistiškai ar net antikomunistiškai nusiteikę analitikai.

Oligarchija vietoj demokratijos

Grupė, teigianti Lietuvoje jau esančią ar besiartinančią politinę krizę, yra ir politiškai, ir ideologiškai labai marga. Todėl ir argumentai, jiems tokios krizės buvimą arba jos neišvengiamumą dabartinėje santvarkoje įrodantys, yra labai įvairūs, kartais net vienas kitam prieštaraujantys. Todėl kažkieno pernai spaudoje padarytas priekaištas, kad dabar valdžioje, o ypač Valstybės saugumo departamente yra per daug buvusių komunistų, kagėbistų, sovietinių nomenklatūrininkų ar žmonių iš KGB rezervo, kurių lojalumu Lietuvai reiktų abejoti, rado imlią auditoriją. Buvęs užsienio reikalų ministras Antanas Valionis į naują kabinetą nebepateko, todėl jam, kaip buvusiam KGB rezervo karininkui, adresuoti priekaištai ilgai nesitęsė. Tačiau tokie patys priekaištai VSD vadovui A. Pociui tebesitęsia, nes jis pats atsistatydinti atsisakė.

Tiesa, Pociaus atleidimas iš VSD direktoriaus pareigų virto ne tiek Pociaus, kiek paties Seimo susikompromitavimu. Prezidentas Adamkus, atrodo, nenorėjo Pociaus atleisti, nematydamas tam priežasties, vien todėl, kad to labai garsiai reikalavo dalis seimūnų. Tačiau kai Prezidentas galų gale pasirašė nutarimą, leidžiantį Seimui balsuoti už Pociaus atleidimą iš pareigų, dalis seimūnų susilaikė nuo balsavimo prieš A. Pocių. Todėl jam pašalinti neužteko balsų. Tai rodo, kad A. Pociaus pašalinimas jiems nebuvo tikslas, o tik priemonė neleisti per daug išaugti Prezidento populiarumui.

Man atrodo, kad visas šis jau beveik metus trunkantis bandymas sukelti Lietuvoje parlamentinę krizę yra kelių partijų, nesugebančių užsitikrinti Seime patogios daugumos, pastangos iš esmės pakeisti politinių jėgų pasiskirstymą Seime ir parlamentinės kontrolės principus. Tuo tikslu buvo bandyta seimūnus įtikinti keisti Konstituciją taip, kad jie (t. y. Seimas, o ne tauta) rinktų prezidentą. Tokiu būdu išrinktas prezidentas būtų atsakingas Seimui (t. y. krašto šeimininkui) ir negalėtų turėti kokių nors paslapčių. Tik tokia santvarka, kur Seimas žino viską, kur nei Prezidentas, nei Vyriausybė neturi Seimui paslapčių, būtų, jų nuomone, demokratiška. O kad šitaip suprantant demokratiją niekieno nerinktam Konstituciniam Teismui iš viso nebėra vietos, turbūt nė aiškint nereikia. Lietuvos Respublikos Seime, deja, dar yra nemažai seimūnų, nepajėgiančių atskirti demokratijos nuo daugumos diktatūros.

Reikia tikėtis, kad Lietuva nebus pirmoji Europos respublika, kurios VSD neturės paslapčių. Nes demokratijoje net ir kvailystės turi turėti savo ribas. Priešingu atveju pastangos tobulinti jau neblogai veikiančią demokratiją gali virsti nepriklausomybės laidotuvėmis.

Paraštėse

RASA BALOČKAITĖ

Sakoma, kupranugariui lengviau praėjti pro adatos skylutę, nei turtuoliui patekti į dangaus karalystę. Skurdas visuomet buvo vertinamas prieštaringai: siejamas su žemiškų gėrybių išsižadėjimu, dvasingumu, gebėjimu kantriai nešti savo (nors kartais – ne vien tik savo) kryžių, ir didžiadvasiškumu nuolankumu, tuo pačiu metu kėlė tiesiogines asociacijas su asocialiomis šeimomis, alkanais, neprižiūrėtais vaikais, rėksmingomis, isteriškomis motinomis, nešvara, nusikalstamumu ir ligomis.

Koks iš tiesų yra skurdas iš arti? Antropologas Oscaras Lewis, 1959 m. praleidęs keletą metų (ar mėnesių, ne tiek ir svarbu) skurdžiuose Meksiko priemiesčiuose, aprašė skurdą kaip specifinį gyvenimo būdą, susiklosčiusias nuostatas, tradicijas ir elgesio modelius, kurie atsiranda kaip atsakas į išorines aplinkybes – iš fenomenologinės perspektyvos žvelgiant, tai buvo ištisas pasaulis, pavadintas skurdo kultūra.

Kultūra, kaip pabrėžia antropologai, yra adaptacinė reakcija. Kultūra yra tas būdas, kuriuo žmogus prisitaiko prie savo aplinkos – tai normos, tradicijos, papročiai, tabu, ritualai, mitai, mokslas, ideologijos – tai režimas, kuriuo kūnui ir sielai siekiama užtikrinti maksimalų komfortą konkrečioje situacijoje, konkrečioje aplinkoje.

Kai žlunga santvarkos ir valstybės, visuomenė patiria sparčių socialinių transformacijų, o socialiniai pokyčiai – kaip banga – vienus iškelia, kitus nubloškia žemyn, tie, nublokšti ir parblokšti, jaučiasi atsidūrę užribyje, arba – dugne, jaučiasi svetimi ir nereikalingi savo pačių šalyje. Skurdo kultūra formuojasi kaip atsakas, adaptacinė reakcija – kultūriškai sankcionuotas beviltiškumo jausmas, fatalizmas, pasyvus susitaikymas su likimu padeda išvengti galimos frustracijos, kai tikrovė parodys savo aštrius dantis; mėgavimasis akimirka, neplanuojant tolesnės ateities, padeda pajusti, tikrą ar tariamą, gyvenimo pilnatvę net ir skurdžios buities ir būties sąlygomis, o priešiškas nusistatymas valstybės institucijų atžvilgiu – leidžia išsaugoti išdidumą (kaip ta lapė iš Krylovo pasakėčios, kuriai vynuogės buvo vis „per žalios")...

Paraštėse egzistuoja savitas gyvenimas, nepaklūstantis visuotinai išpažįstamoms tiesoms. Runkeliai ir tamsuoliai, niurzgliai pensininkai, agresyvūs gezai – visi jie, progreso

Nukelta į 4 p.

akiračiai

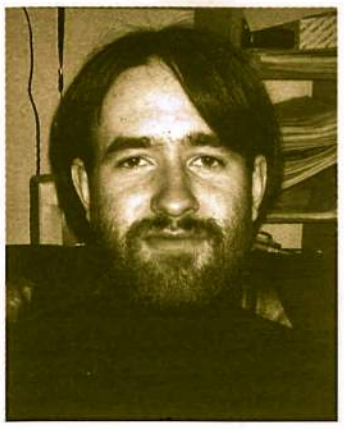

Padėtis Lietuvos mokyklose

NE EKSPERTO ŽVILGSNIS

Visai neseniai abiturientai pradėjo savo egzaminų sesiją ir laikė lietuvių kalbos įskaitą žodžiu. Tačiau ir vėl pasirodė susirūpinimą keliančios tendencijos – egzamino užduotys buvo išplatintos internete. Tiek Nacionalinis egzaminų centras, tiek Švietimo ir mokslo ministerija visą kaltę suvertė mokykloms teigdami, kad egzamino užduotys į mokyklas buvo pristatytos keletu dienų anksčiau ir kažkuri ar kažkurios mokyklos pasielgė nesąžiningai, vokus atplėšdamos anksčiau. Šioje vietoje galėčiau pakartoti Lietuvoje labai populiarią frazę „Nesvarbu, kas kaltas – viską nustatys ekspertai". Tokios pozicijos ciniškumo dabar nekomentuosiu: čia, man regis, svarbiau yra tai, kad pernai iš pamatų sudrebinta ir reorganizuota sistema šiemet jau pačioje pradžioje ima rodyti pavojingus simptomus. Norėtųsi tikėtis, kad šis akibrokštas ir bus paskutinis, o įtampą ir taip išgyvenantys abiturientai bus apsaugoti nuo papildomo streso. Bet sistema vis tiek neveikia taip, kaip norėtųsi.

LINAS VENCLAUSKAS

Galiu bandyti įsivaizduoti, kad dvylika metų daugiau ar mažiau stengiantis ir sąžiningai kaupiant savo žinių bagažą gauti tokį smūgį, kuris teko abiturientams pernai, kai teko perlaikyti lietuvių kalbos egzaminą, ir pajusti nemalonų prieskonį pačioje sesijos pradžioje, šiemet nėra nei malonu, nei psichologiškai sveika.

Tad kaipgi veikia vidurinio švietimo sistema? Nesu joks švietimo ekspertas – gal pakaks pasakyti tiek, kad keletą metų dirbau mokykloje, tad tiek pačią sistemą, tiek jos kuriamą atmosferą, galų gale raidos gaires šiek tiek esu pažinęs. Ne paslaptis, kad švietimo reforma Lietuvoje vyksta bene lėčiausiai ir skausmingiausiai, ypač tai akivaizdu (ir jau daug diskutuota ir diskutuojama), kai reikalas krypsta aukštojo mokslo reformos link. Vidurinis išsilavinimas šioje vietoje yra kiek primirštas, nors, be jokios abejonės, jis yra neatsiejama visuminio išsilavinimo grandis.

Pirmiausia, galime matyti daug teigiamų poslinkių: mokyklose atsiranda socialiniai darbuotojai, psichologai, moksleivių parlamentai, įvairūs projektai, skatinantys moksleivių veiklumą ir saviraišką, galimybės dalyvauti mainų programose ir tarptautiniuose projektuose.

Antra, viduriniojo lavinimo sistema ne diegia naujas gyvensenos formas, bet greičiau imituoja esamas visuomeninio gyvenimo realijas. Kitaip sakant, nemaža dalimi visa mūsų edukacijos sistema dar neveikia kaip gyvenimo ir permainų variklis, bet greičiau kaip standartizuota gamykla. Be jokios abejonės, aukštesnės pakopos mokslai – amatų mokyklos, kolegijos, universitetai padeda galutinai susiformuoti jauno žmogaus vertybėms ir asmenybei, tačiau gal kartais per dažnai pamirštama, kad asmenybė formuojasi ne tik sulaukusi brandesnio amžiaus ar pilnametystės.

O šiuo aspektu padėtis mūsų mokyklose yra gana problematiška. Viena iš ryškesnių problemų yra ta, kad į moksleivius gana dažnai žvelgiama kaip į, švelniai tariant, mažesniuosius brolius ir seseris. Ar tai būtų administracija, ar mokytojai ar, galų gale, ir aukštesnių klasių moksleiviai (dar išlikęs posakis „Einam pas mažiukus, arba mažiukai – lauk iš salės" ir pan.). Pas mus dar visai neseniai atrasta ir pradėta kiek plačiau taikyti modernesnius mokymo metodus suvokiant, kad egzistuoja skirtingi intelekto, o sykiu ir saviraiškos tipai, kad ne visi mokiniai turi būti geri matematikai, lituanistai ir t. t. Kad nei šiuo, nei, žinoma, jokiu kitu pagrindu mokytojas neturi rodyti mokiniams antipatijos ar simpatijos, o tai mūsų klasėse dar pasitaiko gana dažnai. Pats mokymo modelis (be anksčiau minėtų veikiau išimčių nei taisyklių) daugiau grindžiamas klasikine, bet gal jau keistina paradigma, kai mokinys laikomas tuščiu indu, o mokytojas žinių sklidinu ąsočiu. Tuomet tik belieka pripildyti indą turiniu taip, kaip ir visą laiką, neieškant naujovių, partnerystės ir dialogo.

Žinoma, sistemą, ir tokią sudėtingą, sunku greitai ir kokybiškai pakeisti, juolab, kad modernesni mokymo metodai kartais atgraso mokytojus ir dar labiau gąsdina tėvus. Akivaizdu, kad didesnioji tėvų dalis laimingą ir sėkmingą savo atžalų gyvenimą sieja su sėkmingai išlaikytais brandos egzaminais, įstojimu į universitetą ir po to sėkmingu ir, žinoma, pelningu darbu. Tad gana dažnai mokyklos vaidmuo ir funkcijos susiaurinamos tik iki sėkmingo egzaminų išlaikymo. To reikalauja tėvai, taip stengiasi dirbti ir mokytojai, nes jei iš tavo rengtų vaikų bent keli negauna šimto ar devyniasdešimties taškų, vadinasi, esi prastas mokytojas. Tad kol kas vidurinis išsilavinimas traktuojamas ne kaip visuminio jaunuolių raidos proceso komponentas, turintis apimti ir asmenybės plėtrą, bet kaip sėkmingas startas patogiam gyvenimui.

Žinoma, patys moksleiviai taip pat dalyvauja šitame procese ir turbūt yra labiausiai ignoruojama jo grandis. Tad jiems belieka tik prisitaikyti arba stumti save į dar didesnį stresą ir psichologines problemas. Nereikia ir minėti, kad nonkonformistiška laikysena yra žymiai sudėtingesnė, o kai pati sistema neugdo vaizduotės ir galimybių improvizuoti, nenuostabu, kad konkurencija ir įtampa mokyklos atmosferoje dar labiau auga, ir visuminis individo formavimasis pavirsta elementariomis lenktynėmis iki finišo tiesiosios, taip gyvenimui ruošiant ne kūrybingas asmenybes, bet čempionus, kurie, kaip žinoma, lyderio pozicijas gali išlaikyti tik kurį laiką, o po to ramiai miegoti ant laurų arba tapti visiškai indiferentiški kitų atžvilgiu dėl pačių įvairiausių problemų: prarastų pozicijų, žemesnio kitų statuso, išaugusio *ego* ir pan.

Bet kokia edukacinė sistema kuriama ne tik kad patenkintų šiandienos poreikius, bet kad ir būtų investicija į ateitį – strategijos tam jau yra. Turi patirtį ir kitos šalys (jos, žinoma, aklai adaptuoti negalima, nors kartais daroma būtent taip), galbūt stinga šiek tiek drąsos ir sutelktinių pastangų. O viltys, kad sistema keisis pati savaime arba ją turi keisti tik šeimininkai ir ekspertai, kad kūrybingoji moksleivių mažuma gali išgelbėti ir pakeisti visą situaciją – gali būti ir klaidingos.

Paraštėse

Atkelta iš 3 p.

stabdis – jie klaidingai balsuoja, tiki netikrais pranašais, politiniais mesijais, – juk žmogaus prigimčiai būdingas poreikis kažkuo tikėti, kaip sakė Volteras, jei Dievo nebūtų, žmonės būtų jį susikūrę... Miegamųjų rajonų getuose – amerikietiški treningai, rusiški keiksmažodžiai, pigus popsas, muilo operų kičinis žavesys, (kuo kartesnė tikrovė, tuo saldesnė soma)... Iš kur visa tai? Niekas iš nieko neatsiranda. Už kiekvieno skurdo kultūros personažo – ilgalaikis nedarbas, gamyklų prastovos, infliacija, bankų krizės, nykūs papilkėję blokiniai daugiabučiai, alus iš „bambalio", padėvėtų drabužių parduotuvės ir – žiniasklaidos piešiamas spalvingas pramogų ir malonumų pasaulis, vaizdiniai žurnaluose, kurių neišgali nusipirkt (kam neteko matyti skurdo kultūros personažo, žmogaus, prabėgomis skaitančio „Žmones" atokiausiame „Maximos" kampe) – kultūros formuojami lūkesčiai, kuriuos galima arba pasiekti neteisėtais būdais, arba atmest...

Afroamerikiečiai, ko gera, labiausia diskriminuojama Jungtinių Valstijų spalvotoji mažuma su kaip reta skausminga istorine praeitimi (baltieji vergais paversdavo net iš sanguliavimo su vergėmis gimusius savo pačių vaikus...), nesikrato jiems klijuojamų įžeidžiamų, stigmatizuojančių etikečių – taip, mes tokie ir esame, sako jie, bet juk tai jūs, baltieji, mus tokius padarėt, ar ne? You have put us into this position.

Lietuvoje tie, kurie tyliai egzistuoja paraštėse, Lietuvoje – kol kas nesako nieko. Patekę į spindintį didmiesčio prospektą, jie droviai arba ciniškai (priklausomai nuo konteksto) sako – „A girdž, ė, ėhė..." Jie gyvena savo getuose ir klausosi savo muzikos, („runkelių bardai" – taip pašiepiamai vadinami jų numylėtiniai), jie infantilūs, naivūs, lengvai manipuliuojami klastingų politikų... Bet tuo pačiu metu jie ypač jautrūs savo statusui, o dėl savo nenusisekusio gyvenimo – itin agresyvūs ir pikti – „capable of turning nasty", taip, pasak Stuarto Hallo, būdavo charakterizuojami juodaodžiai vergai. Infantilumas ir agresija – tokia yra iš dviejų ekstremalių kraštutinumų susidedanti binarinė stereotipo struktūra.

Įkliuvus į šio stereotipo pinkles, nieko nebegali padaryti – diskursas, pasak Judith Butler, tampa prievartiniu, nes subjektas, norintis kalbėti ir dalyvauti jame, paklūsta nustatytoms kalbinio žaidimo taisyklėms ir šitaip pats dalyvauja savo paties pavertime.

Tada belieka laukti, kol iš tolimų šalių atvykęs koks antropologas aprašys ir išnagrinės šias už diskurso ribų atsidūrusias reikšmių ir simbolių sistemas, ir dar kartą konstatuos, kad kultūra – nuostabiausias iš visų žmogaus išradimų – tai adaptacinė reakcija, tai normos, papročiai, vertybės, elgesio ir mąstymo modeliai, kuriais žmogus bando apsisaugoti nuo neteisybės, beprasmybės, pažeminimo, beviltiškumo ar kitos skaudžios patirties; tai stebuklingas žmogaus galios ir gyvybingumo šaltinis, dėl kurio posovietinė karta pakėlė ir išgyveno istorines transformacijas – bankų krizes, infliaciją, nedarbą, valdžios abejingumą, politinius skandalus, skurdą, emigraciją, rinkos grimasas – visa tai, ką žmogaus širdžiai šitaip sunku išvert.

Vaizduotė valdo pasaulį?

Atkelta iš 1 p.

Apklausos duomenys pabudina daugelį pagundų, pradedant nuo tyrimo kvalifikavimo ir baigiant tuo tikrovės atspindžiu, kuris kažkiek tvyksteli tame tyrimo veidrodyje. Štai dėl 28% respondentų, kuriems nepriimtinos tyrėjų pasiūlytos verslaus žmogaus savybės, pirmiausia kyla mintis, kad jeigu apklaustasis turėjo galimybę paminėti tik vieną savybę, o galvojo apie tų savybių mišinį, jis tiesiog turėjo atsakymui pasirinkti kažką ***kita.***

Kiek stulbino ir 1.1. grafiko duomenys. Čia itin provokuojamai skambėjo toks verslumo sampratos pasiūlymas: verslumas – tai *pelningas, besiplečiantis verslas.* Ar loginis prieštaravimas, atsirandantis dėl *verslumo* ir *verslo* kategorijų sutapatinimo, buvo sąmoningas *RAIT* triukas, mes negalime žinoti. Tačiau faktas, jog nė vienam iš apklaustųjų dėstytojų tai nepasirodė verslumo sampratai derantis apibrėžimas, o net 32% apklaustųjų verslininkų tam pritarė, atskleidžia milžinišką abstraktaus mąstymo skirtumą.

Bet kuriuo atveju išryškinčiau verslumo kategorijos sudėtingumą. Tai skirtingai apibrėžiamas ir skirtingai suprantamas reiškinys, dėl kurio raidos perspektyvų daugelis be galo karštai ginčijasi. Jautrus verslumo ribų apibrėžimas ir išmintingas jo sampratos kultivavimas iš tiesų yra didžiulė akademinė problema. Būtent: akademinio, mokslinio supratimo, o ne tik akademinio *ugdymo* problema. Juk sunku ugdyti kažką, ką vargiai pačiam sekasi užčiuopti. Sąmoningai ugdyti jaunąją inteligentų ir profesionalų kartą įmanoma tik tuomet, kada universitete bent apytikriai suvokiama pasaulio – ypač ekonominio pasaulio – slinktis ateitin.

Kas nėra verslumas?

Kadaise, prieš 17 metų, iš naujo atsivėrę Lietuvos laisvės ir neokapitalistinių santykių, kurie besikeičiančiame pasaulyje įgijo laisvosios rinkos ekonomikos pavadinimą, vartai sukėlė didelį galimų ateities perspektyvų šurmulį. Į jį nėrė savarankiški, gabūs sutrikusių ir pasimetusių tėvų vaikai. Verslo vadybos studijos, kurios ištisus šimtmečius nepriklausė universitetiniam pasauliui, staiga tapo geistiniausia sritimi, iš kurios vedė tiesiausi laiptai į dangų. Tai materialinio pasiturėjimo, galimybių naudotis sovietų ilgai draustais Vakarų pasaulio vaisiais plėtros, o svarbiausia – gyvenimo sau, nepriklausomumo nuo prievartinio valstybės kolektyvo laiptai. Asmeninė laisvė ir gyvenimo privatybė buvo itin svarbūs ateities horizonto ženklai.

Tai, kas seno planinio ūkio ekonomikos ir totalitarinio režimo laikais buvo drausta, dabar tam tikrai daliai jaunuomenės daliai tapo svarbiausiu tikslu. Tada dar nebuvo nei „*Vilmorus*“, nei *RAIT*, bet panašios viltys veržėsi per kraštus, ir labai to įrodinėti nereikėjo. Šiandien Lietuvos ekonominiame gyvenime galime pamatyti pozityvius to proceso rezultatus. Jauna ambicingų verslo žmonių – nepabuvusių sovietinių fabrikų direktoriais – karta diktuoja verslumo madas.

Šiandien akylas stebėjimas ir kai kurios statistinės analizės rodo pasikeitusį požiūrį. Dauguma studentų, ir net verslo vadybą bei ekonomiką studijuojančių studentų, savo sėkmingo gyvenimo scenarijus sieja su valstybės tarnybos karjera. Ar tai reiškia, kad iš asmeninės laisvės ir privatumo rojaus, kuris buvo įsivaizduojamas pabėgimo iš sovietinio lagerio metu, apsisprendžiama ropštis į valstybinės mašinos kabiną? Valstybės tarnyba, valstybės karjera vietoj *gyvenimo sau*? Uniforminis kostiumas ir odinis portfelis šalia valdiško krėslo – tai darosi sėkmingo gyvenimo arba „we are the winners“ įvaizdžio dalis.

Verslumas reikalauja individualaus, privataus gyvenimo *sau*, o valdiškos tarnybos *karjeriškumas* sietinas su kitokiomis savybėmis, kurios geriausiu atveju išryškina viešojo intereso, valstybės santvarkos ir viešojo administravimo principus. Nors naujosios vadybos teorijos kreipia mūsų dėmesį į galimas abiejų pradų simbiozes, tačiau šiandien nedvejodami galime pastebėti būtent *verslumo* ir biurokratinio *karjerizmo* priešpriešą. Ką šiandien reiškia verslus valdininkas? Ką nacionalinių institucijų ir mokėjimo agentūrų verslieji klerkai padarė su Europos finansinės paramos programomis? Apie tai byloja šykščios informacijos iš teismo salių.

Kaip privatus verslas ir valstybės valdžia negali būti tapatinami be žalos visuomenei, taip ir verslininko bei valdininko mišinys negali būti teigiamas mūsų raidos produktas. Valstybinė tarnyba ir valdžios geidulys, su tuo siejamas jauno žmogaus sėkmės scenarijus tikrai nėra *verslumas.* Tai vienas iš teiginių, kuriuos rengiuosi ginti akademinio verslumo ugdymo byloje.

Yra dar vienas dalykas, kuris gali būti pristatomas kaip priešybė *verslumui.* Tai ilgo konvejerio darbininko ar sudėtingesnio technologinio proceso paklusnaus dalyvio tipas. Technologiškai suprastas visuomeninis gyvenimas bei politika iš žmogaus noriai daro mašinos sraigtelį, kietais krumpliaračio dantimis prirakintą prie sistemos, prie darbo vietos, prie *firmos,* iš kurios nei norima, nei stengiamasi išsiveržti. Toks postindustrinės epochos proletaro su aukštosios mokyklos diplomu ir siauru pasaulio supratimu subjektas yra *homo sovieticus* palikuonis, iš socializmo rojaus išvarytas į laisvosios rinkos ekonomikos bei individualizmo ir begalinės įvairovės pasaulį. Šis technokratiškas proletariškumas man taip pat yra *verslumo* priešybė.

Nedrįstu teigti, kad buvę sovietinių specialistų kalvių gizeliai šiandien nedaro verslo. Daro, ir neretai visai sėkmingai. Blogiau, kai ima kalbėti apie savo sėkmės receptus ir dar pamokslauti į ateitį. Daryčiau tolimą prielaidą, kad sėkmingiausi atvejai buvo susiję ne su sovietinių aukštųjų mokyklų sisteminiu poveikiu, bet su nesisteminiais, individualiais bruožais. Tiesiog gamtos ir Dievo apdovanotų žmonių neįveikė sovietinė aukštojo mokslo sistema. Tačiau pati sistema *verslumo* kaip tokio nei mąstė, nei ugdė. Ant tokio slenksčio ir šiandien svyruoja mūsų universitetai.

Paklusnus tarnautojas ar drausmingas inžinierius, sunkiai skiriantis socialinę inžineriją nuo technologinės linijos prigimties, buvo idealus planinės ekonomikos ir sovietinio socializmo tipas. Štai todėl tos sistemos palikuonis ir jų kultivuojamas savybes išryškinu kaip verslumo priešybes. Verslumas dar nereiškia gebėjimo valdyti gamybos technologijų. Deja, kartu reikia pripažinti, kad visame šiandieniniu lietuvių ugdymo komplekse, pradedant šeima ir vaikų darželiais ir baigiant aukštojo mokslo įstaigomis, vis dar stipriai dominuoja verslumui priešta-raujančios savybės. Antra, jei verslumas tampa vieninteliu asmenybės bruožu, ilgoje laiko distancijoje nukenčia pats verslas.

Verslumas nelygu verslumui

1990-jų slenkstį peržengiant vieni jaunuoliai metėsi studijuoti laisvojo verslo teorijų ir principų, kiti tiesiog metėsi į verslą. Įsisiūbavo Gariūnų ir smulkiosios prekybos, kontrabandos ir metalų verslo rizikos banga. Kai kas puolė bandyti jėgų naftos versle. Kai kas iki šiolei sėkmingai verčiasi. Gal tą atspindi trečdalis *RAIT* apklausos dalyvių teigdami, kad verslumas – tai tiesiog sėkmingas verslas. Ir taškas.

Trumpoje Lietuvos naujosios ekonomikos istorijoje šios bangos rezultatus daugelis jaučia, tačiau solidžių tyrinėjimų vis dar stokojame. Dėl to negalime detalizuoti šio proceso aplinkybių. Tiesiog senosios planinės ekonomikos griūties metu drąsa, ryžtas ir tam tikras avantiūrizmas buvo svarbiau už sofistikuotą, individualizuotą, išradingą ir kūrybišką didžiojo verslo pilotažą. Todėl tamsuoliai, panašūs į Stašaitį, niekad didelių skrupulų nepažinę sportininkai ne tik kūrė EBSW tipo koncernus, „*Sekundės*“ bankus, bet net ir steigė savaip suprasto verslo akademijas.

Konservatyvus universitetų pasipriešinimas geriausiu atveju reiškėsi valingu visų tų grobuoniškų, laukinių verslo praktikų ignoravimu, priešpastatant idealizuojančias, romantiškas, ir dėl to neretai bejėgiškas teorijas. Sunku buvo elgtis kitaip net iš tolo matant, kad privatizacijos metu uždirbami pinigai nebuvo klasikinio verslumo atlygis. Veikė ir tebeveikia visai kitos savybės, vedančios prie posovietinės visuomenės kvaziverslo sėkmės. Tačiau tokiu keliu buvo atitolta nuo tikrovės.

Pastebėtinas dalykas – tai labai kontrastingas išsiskyrimas tų, kurie metė jiems beprasmėmis pasirodžiusias studijas ir išėjo į verslą, ir tų, kurie atsisakė tos verslo praktikos (dėl atgrasumo, menko prestižo, etc.) ir ėmėsi studijuoti dalykus, labai atitolusius nuo kasdienės tikrovės. Šių skyrybų šleifas vis dar tęsiasi.

Nukelta į 6 p.

Vaizduotė valdo pasaulį?

Atkelta iš 5 p.

Jis atsiskleidžia diagnozuojant menkos pridėtinės vertės (tad menko išradingumo ir menkomis žiniomis paremto) verslo dominavimą Lietuvoje ir nuolatinį verkšlenimą apie aukštąjį mokslą, visiškai atitolusį nuo tikrovės ir nuo augančių verslumo kokybės reikalavimų. Kitokius bruožus šis šleifas išryškina tuomet, kad pasenusios – bet vis dar pelningos ir epizodiškai sąvimi pasitikinčios pramonės magnatai formuluoja tiesiogines specialistų parengties užduotis Lietuvos universitetams. Gal jie šiandien gali patarti, ką turi daryti siaurai specializuoti ir drausmingi senoviškų televizorių kineskopų kreipiamųjų gamintojai ar pačių kineskopų inžinieriai?

Dar viena neabejotina yda, ribojusi ir teberibojanti *verslumo* ugdymo akademines prielaidas ir jo kokybinės plėtros galimybes, buvo archaiška nuostata, kad verslumas yra verslo vadybos ***specialybės*** išskirtinis bruožas. Ironiška, tačiau aktuali pozicija: verslumas yra verslo vadybos specialistų nuosavybė. Iš čia plaukė verslininkystės teoriniuose aiškinimuose paskendusios ir it grybai po lietaus dygstančios verslo vadybos programos, kuriomis pasipuošė visų be išimties aukštųjų mokyklų reklaminiai buklетai. Atsirado krūva dėstančių *specialistų*, kurie patys niekad jokio skaidraus ir doro verslo nebuvo sukūrę. Geriausiu atveju tai skatino uždarą, pasiturimą, savimi pasitenkinančią verslo bendruomenę ir naujųjų vadybininkų *gated community.* Blogiausiu – ribojo verslumo sklaidą visoje visuomenėje, didino socialinės atskirties šalutinius efektus, mažino verslo jautrumą, supriešino nesuinteresuotos vaizduotės ir pelno *čia, dabar ir daug* interesus. T. y. rengė *kadetus* primityvoko ir negailestingo verslo varžyboms ir konservavo socialistinius reliktus kituose išsilavinusiuose ir besilavinančiuose lietuvių visuomenės sluoksniuose.

Šiandienis vidurinių mokyklų mokytojų korpusas yra didesniu mastu priešinguose nuo verslumo apkasuose. Nesunku tai suprasti, kadangi jų akyse vaikai nuolat vaidina besikeičiančios tikrovės ir kontrastingų turtinių santykių statistų vaidmenį. Jiems itin sunku išaiškinti humaniško visuomenės solidarumo ir laisvo verslaus individo, nebūtinai sužvėrėjusio dėl savo materialinio pranašumo, sugyvenimo galimybes. Tokio sunkiai valdomo proceso dalyviai galiausiai patenka į aukštąsias mokyklas.

Universitetuose taip pat kliūva panašūs slenksčiai. Pirmiausia, negatyvieji naujojo kapitalizmo pavyzdžiai negali būti apeinami studijų ir ugdymo procese. Visuomenės prigimties ir raidos aiškinimuose turi stiprėti ne tik verslumo savybės, bet formuotis gėrio-blogio fronto linijos atpažinimo pajėgumai. Juk nesunku išmokyti žmogų aritmetiškai skaičiuoti pinigus, bet menkas tas verslininkas, kuris daro tik pinigus. Pravartu apie tai pasiteirauti Bill'o Gateso, nors tikėtinas atsakymas yra aiškus – apie tai nesyk jo kalbėta. Svarbiausia, kad universalus pasaulio ir individo vietos jame suvokimas padėtų šiandieniniams lietuviams greičiau užpilti fiktyvaus socializmo paliktus savivokos griovius, sumažintų prietarus, padidintų toleranciją verslininko ir sėkmingo verslo adresu. Neužmirškime, kad turtuolis masinėje Lietuvos sąmonėje vis dar yra tipiškas blogiukas, nepaisant to, jog minios sapnuoja, kaip greičiau praturtėti.

Antra, itin neproduktyvus yra tiesioginio ir primityvaus moralizavimo įprotis, kuris kažkaip iškelia ir priešpastato poezijos eilutės vertę smulkaus verslininko kasdienybės prozai. Tiesa, jau ryškėja požymiai, kai labiau apsišvietę, su globaliojo pasaulio didžiojo verslo permainomis susipažinę profesoriai vis labiau bando išgriauti šias pertvaras. Jau suvokta, kad naujausių technologijų aplinka turi būti ekologiškai tyra, gamtą naikinti drįso tik primityvios, senoviškos industrijos milžinai. Taip pat suprasta, jog didžiojo verslo sėkmingų vadybininkų arba steigėjų vaizduotė turi būti pajėgi suvokti Vermejerio paveikslo prasmes arba J. S. Bacho *gerai temperuotą klavyrą.* Vidurinysis pasaulio verslo vadybininkų sluoksnis iš tiesų yra suformuotas techniškai suvokto verslo mokyklų, o to globalaus verslo elitas vis tiek dažniausia priklauso Harvardo ar Jeilo klubams – t. y. yra baigę gerus *liberal arts* universitetus.

Bent teoriniu lygmeniu tampa aišku, kad paprastam ir primityviam verslui užtenka paprastų technologinių žinių. Bet Europoje jau gerai suvokta, kad tie didieji fabrikų konvejeriai rytoj suksis Kinijoje. Šio proceso akivaizdoje paprastos technologijos ir technologinės žinios pinga, o idėjos, inovatyvumas ir individualusis originalumas vis labiau brangsta. Vis dar tikima, kad Kinijai darantis pasaulio fabriku euroamerikietiškoji pasaulio dalis turi vienintelį šansą išlikti konkurencinga: ji privalo tapti naujų mokslinių pasiekimų, idėjų generavimo ir *kreatyvų* buveine. Tik individualybės, o ne intelektiniai kolūkiai kuria idėjas. Euroamerikietiškoji civilizacija, turėdama dešimteriopai mažesnį žmonių skaičių, vis dar gali būti pranešesnė individualybių kritine mase. Štai kodėl individualizmas, įvairovė, fantazuojantis kūrybiškumas yra universitetinio ugdymo siekis. Pasaulį valdo vaizduotė, bet jokie technologai dar nesukūrė griežtos matavimų sistemos jai išmatuoti. Dažniausia tai atskleidžia sėkmingas verslo proveržis arba darni visuomenės plėtra.

Pripažinkime, kad ir Gariūnuose, ir naujausiuose moksliniuose tyrinėjimuose, ir meninės vaizduotės kūrinijoje dalyvauja verslumas. Bet tuo pat metu galime neabejoti, kad *verslumas nelygu verslumui.*

Verslumo ugdymo iššūkiai

Primityvus ir techniškas sprendimas, pasigedus mūsų visuomenėje ir jaunojoje kartoje verslumo žymių, neabejotinai būtų toks: reikia verslumo pamokų mokyklose ir daugiau verslo vadybos studijų vietų universitetuose. Šioje plotmėje universitetų potencialas yra ne tik išnaudotas, bet jau ir gerokai deformuotas.

Sunkiau pasiekiama riba yra susigaudymas, kur prasideda ir kur baigiasi po-sovietinės visuomenės mentalinis šleifas. Tik susigaudžius šio šleifo sandaroje, t. y. atpažinus vertybių, egzistencinių orientyrų, nesąmoningų tradicijų išsidėstymą, galima nukreipti universitetinio ugdymo smaigalį į laisvo individo, prisiimančio atsakomybę už savo gyvenimo sėkmes ir nesėkmes, kūrybą. Universiteto tikslas turi būti žmogus, inteligentas, gebantis *verstis* greitai besikeičiančiame pasaulyje, sugebantis įvertinti savo *verslumo* poveikį bendrojo gėrio likimui.

Universitetai negali sau leisti išardyti besiformuojančio individo į atskiras savybes ir užsiimti tik vienos iš jų atskiru puoselėjimu. Verslumas kaip tik ir yra tokia savybė. Europos mentaliteto istorijoje verslumas nuolat gyveno šalia privatumo, buvo privačios veiklos, karta iš kartos perduodamos palikuonims, reikalas. Verslumas, kaip ir darbas apskritai, ne iš karto tapo viešu reikalu. Šiandien universitetas visiems turi ir gali tapti vieta, kurioje industrinės ir po-industrinės visuomenės atsiradimas būtų vienas svarbiausių studijų objektų. Šekspyro herojai, Maxas Weberis ir Fernandas Braudelis, akademiniai ginčai apie kapitalizmo atsiradimą turi darytis mūsų akademinio kanono dalimi. Tik tuomet verslumo ugdymas nevirs pinigų skaičiavimo aritmetika, pasmerkiančia ribotos dabarties egzistencijai.

Universitetinės studijos turi didinti individo galimybes ir laisvę rinktis bei kurti savo gyvenimo scenarijus ne pagal kieno nors sukonstruotus modulius. Jos turi sutaikyti verslo *kadetų* ir pomaterialistinio orientavimosi mėgėjus. Idėjas dažnai kuria individai, kurie net nemoka skaičiuoti pinigų ir pridėtinės vertės mokesčių. Tačiau šiandien dažnas ir Lietuvoje supras, kad gebėjimas visiems gyventi kartu yra labai verslus dalykas.

Lengva pasakyti, kad aukštasis mokslas posovietinėje visuomenėje privalo būti svarbiausia mentalinių permainų, tad ir individualaus verslumo ugdymo vieta. Ne ką sunkiau diagnozuoti, kad šiandien jis tik labai menka dalimi toks yra. Tačiau nėra lengva išmatuoti potencialą, kuris gali pakeisti pačios aukštojo mokslo sistemos verslumo ugdymo gaires. Supaprastintai pasakytume tik viena: svarbu, kad nuolat sąmoningai būtų apie tai galvojama. Tai didina sėkmės galimybes.

Naujos kairės iššūkiai

MANTAS ADOMĖNAS

Savo prisiminimuose Jamesas Boswellas rašo apie tai, kaip 1778 m. balandžio 28 dieną, antradienį, jam ir dr. Samueliui Johnsonui keliaujant į svečius, kalba pasisuko apie to meto kairiuosius – Whigus, – ir dr. Johnsonas piktai suburbėjo „Visuomet sakiau, kad pirmasis Whigas buvo velnias". Boswellas atitarė: „Išties, pone. Velnias nepakentė subordinacijos; jis buvo pirmasis, pasipriešinęs galiai – „Geriau pragare karaliauti, negu tarnauti danguje". Svarbu suvokti, kad dr. Johnsono žodžiai nėra noras kairiuosius pakeiksnoti ar sumenkinti, o mėginimas vertybiškai bei konceptualiai apibrėžti skirtumą tarp kairės ir dešinės: kairės tapatybė, jo manymu, sietina su liuciferišku maištu prieš hierarchiją, apibrėžtą vertybinę tvarką ir dievišką autoritetą laikų pradžioje.

Šiuos išmintingų žmonių žodžius pravartu turėti omenyje, gyvenant savotiškos ideologinės inversijos sąlygomis, kur skirtumas tarp kairės ir dešinės yra daug kur nunykęs, o daug kur tos prasmės susikeičia vietomis. Lietuvoje būtent socialdemokratai daugelyje sričių yra *status quo* „konservavimo" jėga – be to, kaip neseniai pripažino Algirdas Brazauskas, jėga, ginanti stambiojo verslo interesus. O būtent konservatoriai, kitados pirmieji rūpinęsi skurdo mažinimo programos sukūrimu, siekę grąžinti indėlius, teigiantys valstybės rūpinimosi šeima politiką, peržengia tradicinį dešinės repertuarą ir neretai yra tikrieji Lietuvos „socialdemokratai".

Žvelgiant į dabartinę socialdemokratinę kairę tematyti ideologinė, idėjų tuštuma – kurią geriausiai pailiustruoja Algirdo Paleckio teiginys, jog strateginiai socialdemokratų „tikslai, dėl kurių ėjome į rinkimus – sulaužyti korupcijos stuburą Vilniuje ir renovuoti daugiaaukščius" (*„Lietuvos rytas"*, 2007 kovo 3, Nr. 51, p. 2). Savo logika ir struktūra šis teiginys primena garsiąją Lenino frazę 8-ajam bolševikų partijos suvažiavimui: „Komunizmas yra tarybų valdžia plius visos šalies elektrifikacija". Taigi, tos žiojinčios tuštumos akivaizdoje maga iš konservatyvių pozicijų pasidairyti, kas dedasi kairės idėjų teritorijoje, užsiimti savotiška tų neištirtų teritorijų kartografija.

Mat būtent pastaruoju metu kairėje esama bruzdėjimo ir kaitos –apie „naująją kairę" jau galima kalbėti kaip apie reiškinį. Jos paskiros apraiškos plečiansi, susisiekdamos ir konsoliduodamosi, sudarydamos tegu ne organizacinę, bet idėjų ir vertybinių nuostatų tąsą.

Jos esminiai parametrai nubrėžti daugiau nei prieš metus paskelbtame „Vilniaus kairiųjų klubo manifeste". Šis 2005 m. gruodžio 14 d. datuotas tekstas, apsiimdamas įgyvendinti „naujosios kairės iškeltus devizus", praneša, „kad rems visas politines ir visuomenines akcijas, nukreiptas prieš kapitalistinę prievartą, vienpusišką propagandą ir pasaulio įvairovės naikinimą" (www.anarchija.lt/aktyvizm/manifest.htm).

Ir kaipgi tas pasipriešinimas pasaulio įvairovės naikinimui reiškiasi? Toliau – keletas citatų su komentarais, leidžiančiais išvesti naujosios kairės „sąmoningumo trajektoriją" apybraižas. Mano uždavinys čia – ne ginčytis su išsakytomis pozicijomis, o atlikti idėjų kartografo darbą.

Pirmiausia pasaulio įvairovės sergėtojams užkliūva šeima. Štai ką, pavyzdžiui, apie šeimą rašo Arnas Zdanevičius:

„Šiandien Lietuvoje labai dažnai girdime pavojaus šauksmą – gelbėkime tradicinę šeimą. Konservatyvių pažiūrų politikai, Seimo nariai ir Bažnyčios hierarchai nuolatos skambina pavojaus varpais, kad šiandienos visuomenėje iškilo grėsmė tradicinei šeimai, kad šeimos pamatai yra griaunami. [...] Ar politikų ir Katalikų bažnyčios skelbiamas pavojaus signalas nėra perdėtas ir ar tikrai reikia gelbėti tradicinę lietuvišką šeimą? [...] Neretai šeimos samprata mūsų visuomenėje pirmiausia tapatinama su santuoka. O tai yra didžiausia nesąmonė. [...] Šeima yra pirmiausia socialinis, emocinis, meilės ir globos, bet ne teisinis ar biologinis institutas. [...] Šeima ir santuoka bei jos samprata keičiasi, nes keičiasi gyvenimas, ir mes jau negyvename tradicinėje visuomenėje, todėl tokia samprata, kad *šeima yra tik heteroseksuali*, tik santuokoje ir tik turinti vaikų, yra tikra atgyvena. [...] *Ačiū Dievui, Lietuvos socialdemokratai, kitaip nei Lietuvos konservatoriai, pagaliau suprato, kad tokia nuostata yra žalinga. Nesusituokusių tėvų teisės bus greitai sulygintos.*" („Santuoka dar nelygu šeimai", *Delfi.lt*, 2007.I.23; pabraukta mano).

Čia įdomu atkreipti dėmesį į socialdemokratams tekusią rolę – jie, pasirodo, providenciškai gelbsti Lietuvos visuomenę nuo tokių atgyvenų, kaip tradicinė heteroseksuali šeima.

Tradicinės šeimos vertybes pulti ryžtamasi nepaisant drastiškų dimensijų pasiekusios Lietuvos demografinės būklės, nepaisant socialinės politikos srityje aksioma tapusio suvokimo, kad tiek vaiko, tiek tėvų gerovę užtikrina tik stabili tradicinė šeima – užtenka užmesti akį į duomenis, skelbiamus neseniai paviešintoje Socialinių tyrimų instituto studijoje *Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida* (Vilnius, 2006).

Zdanevičiui antrina Nida Vasiliauskaitė:

„Seimo iniciatyvą papildyti ir pakeisti „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio" įstatymo 4 straipsnį, įtraukiant į neigiamą poveikį darančių dalykų sąrašą informaciją apie homoseksualumą, galima vertinti tik kaip kurioziškąnesusipratimą – abejotina, ar patys Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms prieštaraujančios pataisos teikėjai tiki jos sėkme. Labiau tikėtina, kad tai eilinė populistinė akcija." (*„Seimas ir homofobija, Delfi.lt, 2006.X.12)*

Tai įvardijama kaip „diskriminaciją įtvirtinanti pataisa". Viešas homoseksualumo kaip lygiavertės gyvensenos skleidimas, pasirodo, anot Vasiliauskaitės, ne tik negriaunąs tradicinės šeimos, bet netgi atvirkščiai – „Jei ir galime šiame kontekste kalbėti apie propagandą, tai tik apie hetero: būtent tipiški „tradicinės orientacijos" atstovai visais kanalais mums perša save kaip etaloną, o savo pomėgius kaip vienintelius socialiai priimtinus. Būtent jie savo gyvenimo būdą skelbia universalia, visuotine, privaloma norma ir reikalauja įstatymais suvaržyti viską, kas į ją netelpa" (*ibid.*).

Šalia prisijungia tos pačios autorės straipsniai, propaguojantys eutanaziją, ar užsipuolantys šeimos vertybes krikščionišku save laikančiame portale *Bernardinai.lt*. Žodžiu, išsiskleidžia visas tas politinių užsakymų paketas, sietinas su tuo, ką įvardyčiau kaip „lygių galimybių mafija" drauge su visais už jos stovinčiais ideologiniais – ir ne vien ideologiniais – interesais.

Taigi, galima įvardyti pirmąjį naujosios kairės bruožą:

puolimas prieš tradicinės visuomenės atsparas ir vertybes.

Tačiau minėtosios kairiųjų klubo atstovės dėmesį patraukia ne tik tradicinės šeimos vertybės – taip nuspėjamai ir automatiškai, kaip Pavlovo šuva, naujosios kairės atstovai reaguoja į Prezidento sudarytos darbo grupės išreikštą nuostatą, kad įnašas į tautos ir valstybės plėtrą yra vertingas ir skatintinas humanitarinių ir socialinių mokslų uždavinys. Straipsnyje, pavadintame „Tapkite ideologais" (mandagus valstybinis užsakymas mokslininkams?)", Vasiliauskaitė užsipuola – švelnesnis žodis čia netinka – šias nuostatas tokiais žodžiais:

„Tarnauti „tautinei ir politinei bendrijai" reiškia tapti vakarietiško intelektualo (ne inteligento – Rytų Europos personažo, atpažįstamo iš bailumo, naivumo, tikėjimo „misija" ir profesinio nemokšiškumo), kuriam nesinori būti „nacionaliniu liaudies artistu" (ypač gerai skamba rusiškai – prisimenate?) ir gėda laižyti (bet kokio) valdančio režimo rankas, priešingybe. Tai reiškia tapti valdžios ramsčiu – ideologu." (*Delfi.lt*, 2007.I.18)

Nesuklyskime: šios Sąjūdžio laikų sovietinės ideologijos kritiką primenančios frazės nukreiptos prieš siūlymus, kad tautinės tapatybės ir pilietiškumo kūrimo vaidmuo, tapatybės globalėjančiame pasaulyje sergėjimo vaidmuo būtų pripažįstami kaip vertingas mokslų įnašas – iki šiol to nebuvo daroma. Anaiptol nereikalaujama, kad tai būtų vieninteliu mokslo vertės kriterijumi – tačiau bet kokia užuomina, kad tautos tapatybę vertėtų kryptingai stiprinti, susilaukia įnirtingo antpuolio.

II bruožas:

valstybės raidos ir tęstinumo prioriteto, nacionalinio intereso primato atmetimas.

Beje, atkreipkime dėmesį į analogišką struktūrą, jungiančią aptartųjų autorių argumentacijas. Tautos išlikimo ir tapatybės išsaugojimo, tradicinės šeimos vertybes puolant apeliuojama į „Vakarus", „pasaulio praktiką", Europos Sąjungos dokumentus. Briuselio rekomendacijos įgyja prerogatyvą prieš nacionalinius interesus – ir šitaip naujoji kairė atliepia instinktyvią savarankiškai mąstyti nesugebančių arba prie diktato iš aukščiau įpratusių (kažkada tai buvo Maskva, dabar ją pakeitė Briuselis) valdininkų nuostatą. Jeigu eutanazija gerai Olandijai ir tai rekomenduoja Europos Sąjunga, tai kodėl jos neperimti ir mums? Jeigu Briuselis lieps sulyginti visas visų mažumų teises ir galimybes, tai ir lyginsime, nepaisydami nei didžiosios tautos dalies vertybių, nei sveiko proto. Jeigu mūsų identiteto lydymasis pageidautinas integruoto Europos „tautų katilo" kūrėjams, tai kodėl turėtume tam priešintis ir savo tapatybę puoselėti? Užteks ir nacionalinio savitumo, kaip kad sovietų laikais. Akivaizdus tokio inertinio-impotentinio mąstymo struktūrinis palankumas naujajai kairei, propaguojančiai aktyvią tradicinių tautinių ir politinių vertybių destrukciją.

Naujosios kairės iniciatyvoms artimi vadinamųjų „žmogaus teisių" sergėtojai, labiau besirūpinantys atrasti mažumų teisių pažeidimų, o ne išvysti realų žmogaus ir piliečio beteisiškumą Lietuvoje. Pavyzdžiui, Žmogaus teisių stebėjimo instituto 2005 m. ataskaita kaip žmogaus teisių pažeidimą įvardija tai, kad aplink Kirtimus esančių namų gyventojai viešai prašo ginti jų, kenčiančių nuo romų, o ne romų teises. Žmogaus teises taip pat pažeidžiantis ir Aklųjų bei silpnaregių sąjungos atsisakymas išnuomoti patalpas Lietuvos gėjų lygai (*Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2005 apžvalga* (Vilnius, 2006), p. 31, 34). Strategija aiški: mažumų teisės iškeliamos prieš daugumos teises, nusikaltėlių – prieš nusikaltimo aukų. Mažumų elgsenos iškeliamos kaip normatyvios, o grupės, kurių nariai dėl vienų ar kitų priežasčių kelia didesnį negu vidutinį socialinį pavojų ir statistiškai yra dažnesnio nusikalstamumo

Nukelta į 8 p.

Naujos kairės iššūkiai

Atkelta iš 7 p.

šaltinis, nuo bet kokių teisėsaugos sankcijų imamos ginti tuo pagrindu, kad jos – mažuma.

III bruožas:

normalios, sveiku protu pažįstamos tvarkos ir vertybinės sąrangos inversija, vertybinis valstybės gyvavimą palaikančių principų išcentravimas.

Galiausiai prieiname prie „Kairiųjų klubo manifeste" tiesiogiai įvardyto uždavinio – kovos su „kapitalistine prievarta". Būtų sunku prilygti Karolio Klimkos šmaikštumui, su kuriuo šis užsiima kapitalizmo logikos dekonstrukcijos pratybomis. Štai kad ir jo citata apie darbą kaip vertybę:

„Kaip ir kam parsiduoti mus moko kas netingi. Štai pramonininkai [...] siūlo sudaryti galimybes dirbti iki išsekimo. O klausimui, kam išvis reikia dirbti, jiems – ir mums – nelieka laiko. Tai – strateginis klausimas. Jeigu žmonės daugiau uždirbtų ir mažiau dirbtų arba išvis nedirbtų, gerovė augtų ir progresas vyktų pagal kitą logiką. Būtų daug laisvo laiko. Jį būtų galima skirti kūrybai, poilsiui, seksui, muzikai ir religijai. Jį būtų galima skirti NIEKAM." („Kam dirbti?", *Delfi.lt,* 2006.X.17).

Arba, pavyzdžiui, meritokratinių kapitalizmo prielaidų dekonstravimo bandymas, įtaigojantis, kad galimybių lygybė – tik kažkieno gudriai surėsta ir primesta apgaulė, prijaukinantis mus laisvosios rinkos mechanizmui:

„Lietuvos tipo posovietinėse šalyse svarbią stabilizacijos funkciją atlieka laisvosios rinkos ideologija, pratinanti prie minties, kad egzistuoja toks dalykas kaip pamatinė galimybių lygybė. Šis pažadas remiasi nutylimu gretinimu su šanso lošimais ir sporto varžybomis: esą jokia startinė pozicija nėra geresnė, patogesnė ar palankesnė sėkmei nei bet kuri kita." (Klimka K., „Tavo laimės bilietas", *Delfi.lt,* 2007.I.12)

Čia svarbu ne logika, kurios dažnai neįžvelgsi – svarbiau pagrindiniai žodžiai: „ideologija", „elitas", „priespauda", „kontrolė", „iliuzija", „manipuliacija", „perversmas". Tai, kas šiuose tekstuose vyksta, yra ne intelektualinė kritika, o kapitalizmo logikos destrukcija iš postmodernistinės estetikos perspektyvos.

Kapitalizmo kaip sistemos kritika užsiimančiai naujajai kairei prielankus ir portalas *Bernardinai.lt*. Svarbi distinkcija čia galioja tarp kapitalizmo blogybių kritikos ir esminės visos sistemos kritikos – būtent pastarąją ir galima užtikti *Bernardinuose*. Tokia kritika suteikia ideologinį apvalkalą artikuliuodama susvetimėjimo nuotaikas ir neretai neišvengiamą bei pagrįstą nusivylimą vartotojiškos visuomenės ekscesais. Prieš pusmetį *Bernardinuose* atsirado ištisa rubrika „Alternatyvos", skiriama kairiųjų ir anarchistinių idėjų propagavimui. Iš ten kad ir toks Kasparo Pociaus tekstas:

„Šių metų pabaiga turbūt nėra labai maloni žmonėms, po Sovietų Sąjungos žlugimo sveikinusiems neoliberalizmo ir vienintelės, alternatyvų neturinčios Amerikos supervalstybės triumfą. Kairiųjų, prieš laisvąją rinką ir JAV dominavimą nusistačiusių ir už alternatyvas pasaulyje pasisakančių, judėjimų pergalių demokratiniuose rinkimuose banga parodo, kad kitoks – laisvesnis, solidaresnis ir demokratiškesnis – pasaulis yra įmanomas."

Ir apie ką gi čia kalbama? Pasirodo, laisvesnį, solidaresnį ir demokratiškesnį pasaulį autoriui žada Aleksandrą Lukašenką daug kuo primenantis Venesuelos diktatorius Hugo Chavez:

„Sekmadienį Venesueloje įvykus rinkimams, kuriuose laimėjo Hugo Chavezas, kairioji pasaulio spauda džiaugiasi ir sveikina dar vieną socialistinės revoliucijos Lotynų Amerikoje etapą." („Lotynų Amerika: socialistinė revoliucija „iš apačios", *Bernardinai.lt,* 2006.XII.5)

Neišvengiamai visa Lietuvos raida per pastaruosius septyniolika metų konstruojama kaip nuopuolis nuo kažkokių grynesnių, aukštesnių vertybių, nejučiomis retrospektyviai idealizuojant totalitarinio režimo sąlygas kaip idealistiško tyrumo, altruizmo ir solidarumo metą. Simptomiška ir tai, kad tokia kapitalizmo kritika vyksta grynai destruktyviai, nesiūlant jokių alternatyvų Lietuvos ekonominei santvarkai.

IV bruožas:

destruktyvi sistemos kritika, nesiūlanti alternatyvų.

Savo struktūra ir moralistiniu tonu cituotajam antikapitalizmui artima pozicija yra Lietuvos politinės sistemos kritika. Pažymėtina asmeninė unija tarp tinklapio *Bernardinai.lt* ir esamos politinės sąrangos kritika užsiimančios Piliečių santalkos. Sunku atskirti, kieno – *Bernardinai.lt* vyr. redaktoriaus ar Piliečių santalkos Tarybos pirmininko vardu kalba Andrius Navickas, sakydamas:

„Praktiškai visos dabartinės Lietuvos partijos kūrėsi nuo galvos. Jos veikia kaip klubas ištikimiausių draugų ir mažesnis ar didesnis šio klubo sirgalių būrys. [...] Būtent politinių partijų ligos ir ydos yra didžiausias politinio chaoso šaltinis. Tad nereikia mūsų gąsdinti ir įrodinėti, jog tik partijos sugeba veikti politiškai. Pripažinkime, kad dažniausiai dabartinės partijos veikia ne politiškai, bet nomenklatūriškai. [...] Partijos – labai svarbus demokratinės sistemos elementas. Tačiau tai, kas šiandien vadinasi partijomis, dažniausiai tėra karikatūra, diskredituojanti pačią partijų idėją. Kiekvieno piliečio tikslas turėtų būti realiai veikiančių partijų, kaip svarbaus tarpininko tarp visuomenės ir politinės valdžios, siekis. Tačiau šis siekis niekada nebus realizuotas vien tik šlovinant dabartines karikatūras ar naiviai tikintis, kad kažkada iš bjauriojo ančiuko išaugs nuostabi gulbė." („Dar kartą apie piliečius ir partijas", *Bernardinai.lt,* 2007.II.22)

Che Guevara – dažnas naujosios kairės simbolis

Šie teiginiai buvo išsakyti antrinant reikalavimui leisti ir nepartiniams kandidatams dalyvauti savivaldos rinkimuose. Navicko žodžius, kaip ir siūlymus keisti savivaldos rinkimų tvarką, galima interpretuoti ir kaip siekį stiprinti piliečių raiškos galimybes, taigi, ir pilietinę visuomenę. Tačiau jeigu tie siūlymai suvokiami kaip fundamentalaus nepasitikėjimo partijomis, o drauge – ir jomis grindžiama Lietuvos politine sistema išraiška (kaip kad Navicko tekste), jie veikia kaip politinio susvetimėjimo didinimo veiksnys ir ruošia erdvę naujo mesianiško politinio „gelbėtojo" atsiradimui.

Tačiau nebijokime paliesti net ir visiškai šventų karvių – štai, pavyzdžiui, Piliečių santalkos deklaracijos preambulė:

„Lietuva ištikta krizės. Atotrūkis tarp piliečių ir valstybės didėja. Menkai organizuota visuomenė neįstengia kontroliuoti valdžios. Valdžioje įsitvirtinusios grupuotės vis labiau savinasi valstybę, pamindamos Konstitucijos nuostatas, skelbiančias, jog suverenitetas priklauso Tautai, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms" (www.santalka.lt).

Preambulę galima skaityti įvairiopai – tačiau jeigu dažnai pagrįsta kritika išsakoma nesiūlant realios alternatyvos ir veiksmų programos, tai užuot pilietinę visuomenę stiprinusi, ji gali veikti ir kaip demoralizuojantis, susvetimėjimą bei išankstinį priešiškumą politiniam laukui kaip tokiam skatinantis, taigi, ir pilietinę visuomenę netiesiogiai gniuždantis faktorius. O tokios konkrečios veiksmų programos, nepaisant kelių išties gražių ir vertingų iniciatyvų (pavyzdžiui, akcija „Rinkis rimtai"), Santalkos atstovų žodžiuose dažnai pristinga. Viešuose jų pasisakymuose vyrauja partijų kritika, nesiūlanti veiksmingos ir neutopinės alternatyvos.

Be išlygų, jokių perskyrų nedarantis partijų sistemos smerkimas – nuo čia jau nebetoli iki „Kito pasirinkimo". Santalkos deklaracijos preambulę sugretinkime su „Kito pasirinkimo" aktyvisto Rėdo Peškaičio straipsnio išvadomis (žr. „Antikonstitucinis rinkimų farsas tęsiasi. LR Konstitucija valdžiai nebegalioja", www.pilieciai.lt/minerva/index.php?article=1108, 2007.III.14):

Piliečių santalka	*Rėdas Peškaitis, „Kitas pasirinkimas"*
Lietuva ištikta krizės. Atotrūkis tarp piliečių ir valstybės didėja. Menkai organizuota visuomenė neįstengia kontroliuoti valdžios. Valdžioje įsitvirtinusios grupuotės vis labiau savinasi valstybę, pamindamos Konstitucijos nuostatas, skelbiančias, jog suverenitetas priklauso Tautai, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Nomenklatūra, užuot sunykusi kaip okupacijos atgyvena, atsinaujina ir stiprėja. Ji kuria demokratinės valstybės regimybę, primeta visuomenei savo taisykles ir kompromituoja demokratinę tvarką. Nomenklatūra tampa galingesnė už įstatymą. Tai kelia pavojų mūsų visuomenės, mūsų tautos ir Lietuvos Respublikos savarankiškumui.	Visa tai tik dar kartą patvirtina, kad Lietuvos politinių partijų vadovybė yra patenkinta esama padėtimi, todėl nesiims jokių priemonių, kad rinkimai Lietuvoje iš tiesų būtų demokratiški ir išreikštų piliečių valią. Konstitucinės nuostatos, skirtos užtikrinti rinkimų demokratiškumą ir piliečių teises, valdžiai nė motais. Konstitucija Lietuvoje šiandien reikalinga ne valdžios savivalei sutramdyti, bet Briuseliui nuraminti. Jos straipsniai interpretuojami valdžios pareigūnams naudingu būdu ir taikomi pasirinktinai. Daugybė pastarojo meto faktų rodo, jog šiandien Lietuvos valdžiai jos nuostatos nebegalioja.

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą konferencijoje „Konservatizmas ir socialdemokratija: Takoskyros ir bendradarbiavimo prielaidos"

Tolerancija iš baimės

DAINIUS GENYS

Rašant straipsnį, kuris kvestionuoja populiariąją nuomonę ir dar diskutuoja tokia jautria tema kaip rasizmas – natūraliai iškyla rizika būti apšauktam rasistu ar mažų mažiausiai netolerantišku. Tačiau įvykius, juo labiau kai jie esti dviprasmiai, galima aiškinti įvairiai ir rinktis skirtingus argumentus. Tad apie viską iš eilės.

Štai per šalį nuvilnijo pasisakymų gausa dėl futbolo sirgalių suregzto pokšto rungtynėse Lietuva–Prancūzija. Iškeltas plakatas, vaizduojantis Afrikos kontinento.kontūrus su Prancūzijos nacionalinės vėliavos spalvomis ir užrašu „Sveiki atvykę į Europą“, mirgėjo ne tik vietinėje, bet ir tarptautinėje žiniasklaidoje.

Veik visi šio incidento komentarai buvo apie neva rasistinį išpuolį. Tačiau nė viename nebuvo plačiau gilinamasi į šio plakato turinį, paslėptas reikšmes bei metaforas. Tad verta pasvarstyti, ar šis incidentas tikrai nepasiduoda kitokioms interpretacijoms ir jį galima vertinti tik neigiamai? Be abejo, geriausia būtų išgirsti poelgio iniciatorių motyvus bei interpretaciją ir tada kalbėti – rasistinis tai išsišokimas ar subtilus humoras. Tačiau natūralu, jog plakato autoriai, prigrasinti tūkstantinėmis baudomis, vengia prisiimti autorystės teises ir aiškinti savo motyvus.

Dominuojantis plakato paaiškinimas: dauguma Prancūzijos rinktinės žaidėjų kilę iš Afrikos žemyno ir neva jų kilmės pabrėžimas sudaro rasistinę potekstę. Tačiau ar kilmės pabrėžimas tikrai yra rasistinis poelgis? Juk ten nė žodžio nebuvo parašyta apie jų odos spalvą ar kitaip šaipomasi iš jų kilmės. Pagal tokią logiką reikštų, kad visi mes turime gėdytis savo kilmės šaknų. Dainininkas Youssonas N'Douras taip pat turėjo jaustis įžeistas, kai britė Dido per vieną didžiausių pastarųjų metų G8 koncertą jį pavadino Afrikos balso ambasadoriumi. Krepšininkas Yao Mingas taip pat turėtų bylinėtis kiekvieną kartą, kai Shaquillas O'Nealas jį vadina kinu. Jonas Mekas taip pat turėtų jaustis nepatogiai, pavadintas lietuviu. Taigi kilmės pabrėžimas dar tikrai nereiškia savaiminio įžeidimo. Kitas reikalas, jei toks plakatas būtų iškabintas rungtynėse su Gana, Senegalu ar kita Afrikos respublika – tuomet būtų galima galvoti, kad juos norima parodyti kaip Trečiojo pasaulio šalių atstovus, atkeliavusius į „tikrąjį pasaulį“. Tokiu atveju sutikčiau, jog menkinimo aspektas neabejotinas ir tai nėra gerai. O dabar menkinimo ar įžeidumo konotaciją atrasti sunku.

Prancūzijos vėliavos vaizdavimą Afrikos žemyne vėlgi galime vertinti dvejopai. Pirma, išjuokiama Prancūzijos futbolo politika, kai į rintinę nesurenkami grynakraujai (turiu galvoje kilmės aspektą) prancūzai ir dėl to žaidėjus reikia inkorporuoti bei natūralizuoti iš kitų valstybių. Sykiu tai atspindi kolonijinę Prancūzijos politiką, kai prisiviliodami geriausius Afrikos žaidėjus atstovauti jų rinktinei, jie nepalieka galimybių Afrikos valstybėms suburti pajėgiausios sudėties rinktinių ir taip pasiekti geresnių rezultatų, sulaukti pripažinimo bei prisistatyti pasauliui. Tad jei kas turėtų įsižeisti dėl tokio mūsų sirgalių pokšto – tai tik grynieji prancūzai, bet ne Afrikos šalių išeiviai. Beje, galbūt, jei būsiu praleidęs kokį tekstuką, mane kas nors pataisys, tačiau negirdėjau nė vieno Prancūzijos rinktinės futbolininko, kilusio iš Afrikos, pasisakymo, kad jis būtų įsižeidęs.

Antra, rasizmu būtų galima kaltinti sirgalius, jei jie ant Prancūzijos valstybės kontūrų būtų nupiešę kurios nors Afrikos valstybės vėliavą – tuomet būtų galima kvestionuoti jų sprendimą ir vadinti juos politiškai nekorektiškais, tačiau pasielgta priešingai.

Įdomiausia, jog niekas net nebandė kvestionuoti šio sirgalių poelgio, niekam nerūpėjo jų tikroji siunčiamos žinutės reikšmė. Žurnalistai ir kiti komentatoriai pasigavo šią mintį ir labai plačiai „išreklamavo“, o juk tokiu būdu jie ir konstruoja neigiamą opiniją. Psichoanalitikai pasakytų, kad toks elgesys atspindi jų tikrąjį rasizmo ir tolerancijos supratimą (tada ir iškyla klausimas, kas yra didesni rasistai?!). Suprantu ir šimtu procentu palaikau Kilnaus elgesio idėjas ir esu prieš bet kokią diskriminaciją ar netoleranciją. Tačiau šis atvejis tikrai subtilus ir pasiduodantis skirtingoms interpretacijoms. Kadaise Vytautas Kavolis yra išskyręs tris tolerancijos rūšis: iš baimės, iš meilės ir iš principo. Tolerancija iš principo yra aukščiausia tolerancijos pakopa, kuri reiškia, jog mes toleruojame ne tik parankius mums dalykus (ne dėl to, kad mylime), ar neparankius (ne dėl to, kad bijome), bet dėl to, kad suprantame juos. Nedrįsiu vertinti LFF pozicijos, nes nežinau, ar jie bijo prarasti kelis tūkstančius iš kelių milijonų gauto pelno, ar taip myli futbolą ir UEFA nuomonę, kad dėl to pasiryžę paaukoti savo sirgalius net nesigilindami į incidento reikšmę.

„Valdžiai akivaizdžiai būtų geriau, kad laisvi žurnalistai apskritai neegzistuotų“

Atkelta iš 1 p.

Pats kurį laiką buvai laisvasis žurnalistas, t. y. toks, kuris nepriklauso jokiai redakcijai, o išgyvena iš savo rašomo straipsnių. Pirmas klausimas: o ar gali išgyventi toks žurnalistas? Ir kiek jis gali tikėtis uždirbti?

Iš principo išgyventi galima. Veikiausiai išgyvenimo klausimas labiau priklauso nuo poreikių. Galbūt sunkiau būtų iš laisvos žurnalistikos prakusti ką tik pradėjusiam šį amatą. Žinoma, jeigu žurnalistas tik pradedantysis ir turi save papildomų socialiai ribojančių dalykų (pvz. jauną šeimą) laisvosios žurnalistikos eksperimento pradėti nepatarčiau.

Pirmiausiai dėl to, kad jau nuo pat pradžios reikia rašyti veik genialiai. Antra vertus – sugebėti parduoti savo produkciją. Ir viena, ir antra ateina kartu su patirtimi. Tiesą pasakius, aš jaučiau, kad dažnai už mane jau dirbdavo beveik per du dešimtmečius susikurtas mano neblogas vardas. Jeigu jis būtų pats blogiausias – iš pat pradžių nieko nebūtų išėję.

Dėl uždarbio nieko konkretaus negaliu pasakyti. Man pavykdavo iš visų kampų „susirinkti“ 2–3 tūkstančius Lt. Esu dėkingas savo šeimai, kad jai to pakako. Tačiau vienaip gali sektis rašant į vadinamuosius „bobiškus“ žurnalus, kur reikia formos išmonės ir produktyvumo. Šiek tiek sunkiau – rašant apie politiką ir ekonomiką. Ir jau visai tik duonos ir vandens galima tikėtis prisiekus tiriamajai žurnalistikai. Ekonomine prasme jai Lietuvoje nėra vietos. Dar yra variantas rašyti užsakytus straipsnius, tačiau manau, jog kalbame ne apie tai.

Kokių savybių reikia turėti laisvajam žurnalistui?

Kaip ir kiekvienam žurnalistui – žingeidumo, patirties ir išmanymo, apie ką rašai. Tačiau svarbiausia – atsakingumo už kiekvieną parašytą žodį. Kiekvienas teiginys reiškia ant visuomenės teismo stalo padėtą reputaciją. Su bičiuliu Romu Sakadolskiu esame kalbėję apie tai, kiek grubių klaidų gali padaryti laisvas žurnalistas ir galop priėjome išvados, jog nė vienos. Nebent jis iki pirmosios klaidos būtų apdovanotas kokia Pulitzerio premija. Kiekviena grubi klaida reikštų tokio žurnalisto karjeros pabaigą. Per savo karjerą aš esu padaręs vieną-dvi žiaurias klaidas, tačiau tuo metu dirbau redakcijoje, todėl išsivynioti buvo žymiai lengviau. Jeigu taip būtų atsitikę „laisvaujant“, šį amatą galėčiau pamiršti.

Ar redakcijos palankiai žvelgia į laisvuosius žurnalistus? Juk jų rašiniai atima plotą iš redakcijos žurnalistų?

Iš tikrųjų pats ir atsakei į klausimą. Konkuruoti su redakcijoje dirbančiais žurnalistais yra labai sunku. Jie prieina prie redakcijos perkamų informacinių srautų, neturi mokėti už darbo, kai kada – net mobilaus ryšio priemones. Laisvas žurnalistas pirmiausiai turi investuoti į savo darbo vietą. Tai kompiuteris, internetas, įrašymo-atkūrimo aparatūra, bent jau keli žodynai, pagaliau darbo stalas – taigi keli tūkstančiai litų tik pradedant. Apie laisvo žurnalisto nuosavą arba nuomojamą biurą Lietuvoje iš viso neteko girdėti.

Tačiau laisvas žurnalistas turi vieną esminį pranašumą už kolegas, dirbančius redakcijose. Jis laisvas nuo žinių konvejerio, darbo rutinos ir kitų specifinių didelės kontoros problemų. Tai prielaida turėti laisvesnį ir originalesnį požiūrį į supančius reiškinius.

Kokius ir apie ką straipsnius siūlydavai redakcijoms?

Viską, kas redakcijoms galėjo būti įdomu. Dažniausiai pataikydavau. Žurnalams, su kuriais bendradarbiavau – tyrimus, interviu. Nacionaliniams dienraščiams – dažniausiai politinius komentarus. Regioniniams laikraščiams – kas savaitę sindikuotas apžvalgas, t. y. turėdamas galvoje, kad daugelis regioninių laikraščių tarp savęs nekonkuruoja, pateikdavau vienodo turinio tekstus. O kiekviena redakcija mokėjo man tam tikrą honoraro dalį. Su kai kuriais laikraščiais toks bendradarbiavimas išliko iki šiol, dėl to esu dėkingas jų vadovams ir džiaugiuosi turėdamas didžiulę skaitytojų auditoriją visoje Lietuvoje.

Kokie santykiai su valdžia? Ar ji supranta laisvojo žurnalisto statusą?

Valdžiai akivaizdžiai būtų geriau, jog laisvi žurnalistai apskritai neegzistuotų. Tai viena iš svarbesnių priežasčių, dėl kurių nutariau atsisakyti laisvos žurnalistikos. Per du metus taip ir nesugebėjau gauti nuolatinės akreditacijos į Seimą, Prezidentūrą. Siekiant akreditacijos pagal kažkieno sugalvotą tvarką būtina nurodyti darbovietę. Taigi kiekvienąkart tekdavo prašyti laikino leidimo. Kitaip tariant, tekdavo būti pasirengus kažkam už tai jausti dėkingumą. Šis jausmas trukdo objektyvumui. Tarkime į Seimą galėjau patekti tik kuriam nors seimūnui

Nukelta į 16 p.

Naujos kalbos ilgesys

MINDAUGAS GRIGAITIS

Kiekvienam iš mūsų ne kartą teko girdėti, kad mūsų literatūrologijoje nieko nevyksta. Akademinėje literatūrologijoje literatūros vertinimo kriterijai jau ilgą laiką nėra pakitę, o pati literatūros refleksija yra per daug vienoda. Vertinant akademinę literatūrologiją, kartais susidaro įspūdis, kad mūsų akademiniai literatūrologai skiriasi tik skirtingų literatūros laikmečių, rūšių ar žanrų išmanymu, o ne pačiu požiūriu į literatūrą. Sudėtinga kritikos situacija pamažu tampa viešų diskusijų objektu („Nemunas" pastaruoju metu pateikė keletą poleminių straipsnių šia tema). Tačiau akademinė literatūrologija liečiama kur kas rečiau. Štilis akademinėje visuomenėje yra neabejotinai yra krizės ženklas. Tačiau ne vertybinės, kultūrinės ar visuomeninės, kaip dažnai bandoma dangstytis, tačiau intelektualinės refleksijos krizės ženklas. Kai akademinėje humanitarinių mokslų sferoje, kuri turėtų kelti klausimus apie visuomenę, priimti naujus reiškinius ir diskursyviai juos reflektuoti, diskutuoti ir polemizuoti, tvyro ramybė, skundai ar neaiškios su intelektualine veikla nesusijusios priešpriešos – privalome kalbėti apie akademinės sferos nuosmukį. Apie tai daug rašyta. Šiame straipsnyje bandysiu analizuoti mūsų akademinės literatūrologijos situaciją, kuri turi daug bendrų tendencijų su įvairiais mūsų visuomenėje vykstančiais kaitos procesais.

Akademinės literatūrologijos būklę geriausia padeda įvertinti turimos literatūros istorijos ir tos istorijos sukurto kanono revizija. Kanonas diktuoja dabarties literatūros reiškinių analizės kryptis ir vertinimo kriterijus. Literatūros kanonas tyra tapęs svarbiausiu, absoliučiu kontekstu mūsų literatūros refleksijai. Taigi kanoną reikia peržiūrėti (tai nereškia – sugriauti), kurti naujus kontekstus, kurie „sugrąžintų" iš dabartinės mūsų literatūrologinių tyrimo lauko išstumtus autorius, sukurtų naujus diskursus, kurie neleistų egzistuojančiam kanonui būti vienintele ir absoliučia tiesa.

Kas verčia stengtis peržvelgti nusistovėjusį mūsų literatūros istorijos suvokimą? Pirmiausia minėtas faktas, kad mūsų literatūrologijoje tarsi nieko nevyksta: neturime jokio „interpretacijų konflikto" literatūros istorijos lygmenyje (kelių recenzentų diskusijos dar nerodo to „konflikto", čia kalbama apie tam tikrą metaliteratūrinį konfliktą, kurio metu susikerta skirtingai pačia literatūrą (ne vieną kūrinį) suvokiančios koncepcijos). Ten, kur nebėra diskusijų – nebėra gyvybės. Nors dažnai mūsų akademiniai literatūrologai „gina" save, kad literatūra nėra mokslo objektas, ji negali turėti savo metodų ir, apskritai – neturi pasiduoti moksliniams teoretizavimais – toks teiginys, mano manymu, tėra baimė iš naujo permąstyti savo kaip disciplinos vietą pasikeitusiame pasaulyje. Akademinė literatūrologija pirmiausia ir turi kelti diskusijas dėl įvairių kultūros reiškinių vertinimų. Ji turi sudaryti sąlygas skleistis įvairioms teorijoms ir idėjoms apie literatūrą, nes akademinė literatūrologija ir yra teorinių konfliktų laukas, kuris gali atverti įvairias kultūros vertinimo perspektyvas, skatinti kitaip permąstyti pačią kultūrą. Bet kokia disciplina (dar kartą pabrėžiu, kad kalbu apie akademinę-intelektualinę sferą, o ne visą literatūrinį diskursą) be koncepcijų ir teorijų konfliktų nėra gyvybinga.

Antras, svarbiausias dalykas, skatinantis ieškoti naujų mąstymo apie literatūrą būdų yra pokyčiai viešojoje erdvėje. Kultūra yra praradusi savo vientisumą, todėl negalime pasitikėti tik tradicinio ar modernaus kritinio mąstymo kategorijomis. Šiandien turime ieškoti naujos kalbos, kuri padėtų apibūdinti mus naujame laikmetyje. Tradicinis kritinis protas negali paaiškinti šiandieninės tikrovės. Negalima pasikliauti metafizine nuostata, kad bet kokia kaita vyksta viršlaikiškai ir nepaliečia „esminių", „amžinų" vertybių. Tradicijos nyksta, kultūros virsta hibridais, tapatybės persiformuoja, istorija virsta daugialypių vertinimo formų koliažu. Šiandien protas reiškiasi vis heterogeniškiau, ryšys tarp jo formų yra neaiškus, todėl bet koks dominuojantis diskursas iškart išduoda savo tironiškumą[1].

Mes suprantame, kad realybė tapo daugialype, nes įvyko milžiniškas istorinis pertrūkis, kuris reikalauja daugybės fizinių ir dvasinių jėgų, jog suvoktume naują erdvę ir ją išmoktume apibrėžti, kad atsisveikintume su senomis, nuo realybės atsijusiomis mąstymo formomis ir nebegintume tik savo pačių sukurtų fantazmų apie tikrovę. Istorijos lūžis, įvykęs XX a. pab., sutraukė ryšius su tradicinėmis, vienovės ieškančiomis mąstymo formomis. Be abejo, lūžio atveriamame istoriniame vakuume susikuria daugybė mitų ir fantazijų, idealų ir baimių, kurie tampa prielaida apokaliptinėms nuostatoms, kad reikia rekonstruoti tradiciją, nes jos pakeisti niekas negali. Apie būtinybę permąstyti mūsų kultūrą, demistifikuoti vienareikšmį jos procesų vertinimą pradedama kalbėti vis plačiau: tiek spaudos publikacijose, žurnalistiniuose tyrimuose[2], mažiau – akademinėje sferoje..

Mūsų literatūrologija vis dar gedi prarastos vienovės: „dabartinė literatūra negerbia nieko – nei žmogaus, nei žodžio <...> Kur sielos, kūno ir proto dermė?"[3]. Tradicinis kritinis mąstymas (ne tik literatūrologinis, norėdami išsiaiškinti akademinės literatūrologijos problemas turime analizuoja ją bendro analitinio mąstymo situaciją) vienovės ilgesį vertina kaip būtiną atgimimo sąlygą, vienintelę pozityvaus mąstymo elementą, nesvarstydamas, kad toks diskursas, neigiamai vertindamas daugybiškumą, yra linkęs sureikšminti vieną pasakojimą ar idėją ir taip totalizuoti tikrovę (pavyzdys apie Partizaninį karą tą patvirtina). Atsidūrę neapibrėžtoje stichijoje, imame ilgėtis buvusios vienovės, ją suvokiame kaip vienintelį teigiamą gyvenimo modelį, kuris jau yra patirtas, todėl įsiveliame į melancholijos aurą ir vienintele išeitimi iš keblios chaotiškos situacijos matome tik praeities stabilių gyvenimo formų atgaivinimą. Atsisveikinimas su visybe, kaip savo studijoje „Mūsų postmodernioji modernybė" pažymi vokiečių filosofas Volfgangas Welschas, yra daugelio kartų darbo vaisius[4]. Šis procesas mūsų kultūroje prasidėjo visai neseniai, tačiau tai, kad jis vyksta taip skausmingai tik rodo, jog yra nelengvas, bet būtinas. Tradicinio kritinio mąstymo siekis sakralizuoti prarastą vienovę, raginimai stabdyti tradicinių mąstymo formų kaitą, sudūžta į realybės heterogeniškumą ir dažniausiai baigiasi abstrakčiais moralizavimais. Tą rodo ne tik literatūros kritika, bet ir kiti mūsų „kultūrininkų" bandymai apmąstyti kultūrą. Socialinėje kritikoje taip pat galime rasti nemaža paralelių su mūsų literatūros kritikos situacija. Rašytojai ir kultūrinės visuomenės atstovai, analizuodami socialinius procesus, labai dažnai visuomenės gyvenimo aspektus vertina remdamiesi *universalumo* (moralės, vertybių, tapatybės (tautinės, religinės, lyties etc.)) ir *vienumos* (mąstymo, kultūros) kriterijais.

V. Laučius straipsnyje „Kultūrinio žvilgsnio silpnybė" labai tiksliai yra įvardijęs mūsų kultūrininkų universalizmo ribotumą: „Savo ruožtu politikos problemų, tarp jų – apolitiškumo, daugėja ne tik todėl, kad prastėja politika, bet ir todėl, kad prastėja jos suvokimo ir vertinimo prielaidos <...> iš ekonominės ir kultūrinės politikos suvokimo prieigų, menkinančių politikos savarankiškumą, vyrauja pastaroji. Estetizuota politikos samprata daro beprasmį kalbėjimą apie apolitiškumo šaknis: politika virsta estetine fikcija, vaizdinių žaismu, skonio reikalu. Mėginimai nagrinėti politiką kultūrinėmis arba ekonominėmis kategorijomis žaloja politinį mąstymą"[5]. Minėtame straipsnyje V. Laučius kritikuoja Rasą Baločkaitę už tai, kad ji naudojasi Georgo Simmelio *blase* terminu ir tuo estetizuoja politiką, daro ją neaiškią, beveik metafizišką, tačiau šie kriterijai tinka ir platesniam mūsų kritikos kontekstui aptarti. Socialinėje kritikoje pastebima tendencija, analizuojant socialiniu reiškinius, laikytis *savaime suprantamos* kultūros ir moralės sampratos. Piktindamasi pop kultūros suklestėjimu, R. Šerelytės rašo: „O kas darytųsi su didžiaisiais dienraščiais ir bulvariniais jų palydovais! Diena dienon skaitytojui būtų kalama, kas yra tikrosios kultūros „žvaigždės" ir šviesuliai, ir laikoma neabejotinu nusikaltimu, kad Kultūros ministerija neremia šitokių „menininkų"! Tiesą pasakius, tai vyksta ir dabar, taigi ir įsivaizduoti nereikia. O apie lietuvių kultūringumą... Koks čia gali būti kultūringumas, jeigu Dima Bilanas, su „kedais" trepsėdamas ant fortepijono, nieko nepapiktino. Galite, ponai, šokti ir ant knygų, ir avėti kuo norite – baleto bateliais ar auliniais. Juk svarbiausia, kad būtumėte matomi"[6]. Matome, kad autorė nesistengia analizuoti pop kultūros logikos, nebando pažvelgti į problemą iš įvairių perspektyvų, bet imasi moralizuoti neaiškų adresatą dėl pop kultūros dievinimo. Panašiai atsitinka V. V. Landsbergiui straipsniuose „Mandagumo ministerija" ir „Lietuviškai kalbantys rusai". Kritikas, aptardamas chamizmo ir netolerancijos įsivyravimą Lietuvoje, kuria „negatyviojo lietuvio" vaizdinį: „Anądien teko kalbėtis su užsieniečiais, atvykusiais Lietuvon, ir išgirsti kelias nemalonias pastabas apie lietuviškąjį gyvenimo būdą. Nemandagumas, kartais peraugąs ir net į chamizmą, buvo įvardytas kaip ypatingai į akis krintantis lietuvių bruožas. Ir tai aptinkama

[1] Welsch, W. *Mūsų postmodernioji modernybė.* V.: 2004, p. 284

[2] LTV laida „Amžininkai", iškėlę diskusiją dėl partizaninio karo vienareikšmio vertinimo jau sulaukė ir „tradicijos sergėtojų" pasipiktinimo. V. Landsbergis interneto dienraštyje www.bernardinai.lt publikuotame atsiliepime „Dar viena diskusija apie blogą patriotizmą" (2007-02 19) išreiškė savo susirūpinimą, kad tokiais veiksmai yra rizikuojama atimti iš tautos istorijos vertę: „Jų skausmas – veikiau dėl tėvynės, ne dėl savo ribinės būsenos ir asmeninio likimo <...> Kaip reiktų skaityti R. Bružo teiginį: faktas, jog partizanai žudė civilius gyventojus? Galbūt kai kurie, kai kada, gal ne visi partizanai bet kuriuos civilius? Neabejoju, kad autorius mąsto normaliai, tik pasako atsainiai, neatsargiai. Iš esmės turime ir mūsų literatūrologijai būdingą nesusikalbėjimo situaciją tarp „tradicijos gynėjų" ir „demonstratyvių maištininkų". Dar aštriau reagavo Giedrius Kovas, kuris „Amžininkų" iniciaciją vadina valstybės interesų griovimu: „Negi dabar eisime toliau ir pavadinsim juos „tikraisiais" ar „subtiliais" patriotais, kurie ir buvo tikrieji Lietuvos tarnai ir saugotojai, tuo metu „primityvūs" patriotai miškuose tuščiai ir beprasmiškai liejo savo ir kitų kraują ir tik trukdė „subtiliesiems" ginti tikruosius Lietuvos interesus? („Apie „primityvius" ir „subtilius" patriotus, www.bernardinai.lt, 2007-02-14). „Amžininkų" laidos kūrėjas R. Bružas tiek laidoje, tiek straipsnyje „Primityvusis patriotizmas" (www.balsas.lt, 2007 02 13) labai aiškiai (net keliose vietose) yra pabrėžęs, kad kvestionuojamas ne partizaninio karo esmė, ne stengiamasi atimti iš partizanų jų meilę tėvynei ir parodyti jų patriotinį primityvizmą, bet bandoma griauti vieną pasakojimą absoliutinantys istorijos vertinimo mitai: „Partizaninis karas Lietuvoje – unikalus reiškinys, vertas visapusio tyrinėjimo, ir nusikalstume prieš istoriją, jeigu praleistume galimybę į ginkluotą rezistenciją pažvelgti išsamiau, pabandyti kiek galima giliau suvokti tuomet vykusius procesus, jų priežastis ir pasekmes". Mes negalime paneigti faktų, bet privalome diskutuoti dėl jų interpretacijų teisingumo. Laidoje buvo neigiama ne istorinė realybė ir partizanų kovos prasmė, bet vienaprasmis jos vertinimas. Minėtoje „Amžininkų" laidoje buvo bandoma, ir, mano manymu, – vykusiai, šalia jau nusistovėjusių nuomonių atverti ir kitas Partizaninio karo puses, kurios, kaip rodo istoriniai faktai, taip pat egzistavo. Taigi R. Bružas primityviuoju patriotizmu kaltina ne partizanus, bet dabar vieną istorijos pusę absoliutinančius jos vertintojus. Neįmanoma kalbėti už pačią istoriją, bet svarbu pripažinti jos daugialypiškumą. Moksliniai ar žurnalistiniai tyrimai visada siekia kitų tikslų nei tautinės tapatybės paieškomis paremtas istorijos vertinimas. Keliant panašius klausimus, kokie buvo aptariami „Amžininkuose", pasakojimas apie partizanų pasiaukojimą nesunyks, atvirkščiai – jis taps daug aiškesnis ir leis geriau suvokti istorijos vyksmą bei kiekvienam iš mūsų sukurti savą santykį su ja. Matome, kad protas tikrai šiandien reiškiasi įvairiomis formomis, reikalauja į realybę žvelgti iš kelių perspektyvų, kad ji nebūtų iš naujo ideologizuojama. Pliuralizmo pripažinimas neleidžia niekam savintis istorijos.

[3] J. Sprindytės mintys apie šiuolaikinę literatūrologiją. Cituojama iš: Baublys, K. *Savaitgalis knygų mugėje,* Literatūra ir menas, 2007-03-02 bei Baublys, K. *Žmogaus koncepcija šiuolaikinėje lietuvių literatūroje,* Literatūra ir menas, 2007-02-23

[4] Welsch, W. *Mūsų postmodernioji modernybė.* V.: 2004, p. p. 284.

[5] www.DELFI.lt, 2007 01 31.

[6] Kol dar „Eurovizijos" nepaskelbėme nacionaline vertybe, „Lietuvos žinios", 2007 sausio mėn. 19 d.

bene visur – ir savivaldybėse, ir teismų ar policijos nuovadose, poliklinikose, parduotuvėse. Ir kita, jau ne pirmą kartą iš užsieniečių lūpų girdima pastaba – netvarkingumas, šiukšlynai gražiausiuose gamtos kampeliuose, kur neseniai „pailsėjo" broliai lietuviai ir, kaip liaudiškai sakoma, „kur š..., ten paliko"[7]. Analogiškai publikacijoje „Lietuviškai kalbantys rusai", autorius kuria „mutavusio lietuvio" fikciją: „Mutavęs, stribiškasis (mongoliškasis) lietuvio variantas šiomis gražiosiomis savybėmis nebepasižymi – tai nelaimingas, dažnai prasigėręs, linkęs kaltinti visus ir viską, tik ne save. Chamizmas, savanaudiškumas – yra šio mutanto savybės. Tai žmogus nesuvokiantis, kad svarbiausia šiam pasauly suprasti save, išsilaisvinti iš kompleksų, baimių ir tapti geru žmogum, besirūpinančiu kitais... Savo moterį jis irgi dažnai tesuvokia kaip geismų tenkinimo mašiną, t. y. – paverčia ją prostitute, pats tuo būdu tapdamas prostitutu"[8]. Lietuviškumas apdorojamas, sąmoningai supaprastinamas individo identitetas ir projektuojamas į neigiamą portretą, kad tapatindamasis su šiuo neigiamu vaiduokliu, jis iškart permąstytų save ir pasikeistų.

Tiek R. Šerelytės straipsnyje, tiek V. V. Landsbergio publikacijose kuriamos tam tikros fikcijos apie kultūrą griaunančius fantazmus. Jie neaiškūs, anonimiški, todėl ir pati kritika paskęsta savo abstraktume. Tradicinės kultūros *savaime suprantamos* tiesos principu paremta kritika subliūkšta šiandieninės viešosios erdvės amorfikoje. Ši kritika buvo efektyvi tradicinėje, religiniu ar kultūriniu bendrumu surištoje bendruomenėje, kur egzistavo aiškios mąstymo normos ir taisyklės, tačiau šiandien ji nebegali būti visuotina ir universali. Šiandien viešoji erdvė yra konstruojama manipuliacijų ir simuliacijų aparatų, visuomenė yra pasidariusi nevienalytė, jos nevienija nei viena religija, nei viena kultūra, nei viena kalba, todėl vienovės ieškanti kritika yra pasmerkta virsti ideologija[9].

Tokiu būdu atmetama idėja, kad žinojimas yra daugybiškas: vienas *protas* (mąstymo principas arba, W. Welscho žodžiais tariant, *racionalumo tipas*) veikia kultūros, kitas – politikos, trečias – religijos diskurse. Argumentai, tinkantys vienam racionalumo tipui, kitoje mutuoja ir dažnai gali būti traktuojami kaip tą žinojimą abstrahuojantys (taigi – supainiojantys). Be abejo, racionalumai sąveikauja tarpusavyje, tačiau jie yra susiskaidę. Pavyzdžiui, demokratinės politikos procesus yra sunku kritikuoti iš tradicinės moralės pusės, nes demokratijoje daugiau veikia liberalioji etika nei tradicinės moralės etika. Taigi demokratijos atveju susiduriame su liberalios etikos racionalumu, tradicinė moralė siekia politiką sutraukti tik į moralinius sprendimus, ignoruodama viešojo intereso svarbą.

Pateikti pavyzdžiai rodo mūsų *kritikoms* būdingą tendenciją, kad pamatinė pasaulio apmąstymo forma tebėra iš tradicinis žinojimo ateinantys universalūs, homogenizuojantys mąstymo modeliai. Būti intelektualu nereiškia aprėpti viso pasaulio ir jį visiems išaiškint, toks tradicinis intelektualo vaizdinys seniai yra sugriuvęs. Postmodernizmo klišė, kad žinojimas yra susiskaldęs turbūt dar nėra tapusi mūsų analitinių mąstymų savastimi. Įsitikinimas, kad pasaulį palaiko vienas, visiems bendras žinojimas ir mąstymas, verčia visus reiškinius (socialiniai, ekonominiai, literatūriniai, religiniai) aiškinti vienodais mąstymo principais (universalumo, moralumo paieškomis), neatsižvelgiant į diskursą ir racionalumo tipų skirtumus, kuriuos kelia ne teoretikai, bet pati realybė.

Neneigiu tradicinio žinojimo svarbos ir teisių į tiesą, tačiau, manau, kad jis neatitinka šiandieninės realybės, kurioje mes gyvename. Tai, kaip „tradicinio žinojimo" kritikai vertina realybę, mano manymu yra jos supaprastinamas.

Aptarę bendrąsias mūsų kritinio mąstymo raiškos tendencijas, galime pereiti prie pagrindinio straipsnio objekto – nuodugniau išanalizuoti mūsų akademinės literatūrologijos situaciją (literatūros istorijos, literatūros kanono problemas. Čia tikrai nėra bandoma sunaikinti nusistovėjusias literatūros vertinimo ir mąstymo apie ją būdus. Tradicinės literatūros mokslo diskursas turi teisę egzistuoti šalia kitų diskursų, tačiau jis dažnai ima reikšti kaip totalitarinė sistema, todėl būtina stengtis, kad tokia situacija keistųsi. Kol kas, mano manymu, mūsų literatūros istorija toleruoja tik vieną žinojimo formą – metafizinį mąstymą. Žiūrint iš šios perspektyvos, pasaulis matomas panašiai, kaip ir „moralizuojančioje" kritikoje: teigiama, kad viešoji erdvė yra praradusi savo esmines vertes, o kritika privalo jas sugrąžinti. *Žmogus* socialinėje erdvėje vis labiau „virsta" ekonominiu, socialiniu, teisiniu, statistiniu vienetu. Filosofiniame ir literatūrologiniame diskurse šį poslinkį jaučiame itin jautriai, nes mūsų literatūros mokslo diskursas yra atremtas į *subjekto* ir *būties* kategorijas, pirmiausia – į metafizinį šių kategorijų suvokimą. Tradicinės metafizikos būties suvokimas šiandien yra neatpažįstamai transformuotas, todėl ši kategorija negali būti matomas ir vertinamas vien tik iš metafizinio žinojimo pozicijos. Negalime neatsižvelgti į epistemos reikalavimus, ignoruoti mūsų kultūrą ištikusius lūžius. Be abejo, kartu negalime pulti į kitą kraštutinumą ir atkakliai neigti, kad *subjekto, būties* ar *egzistencijos* kategorijos yra visiškai sunykusios ir nebėra tokios svarbios, kad būtų verta dėl jų kvaršinti galvą. Vis dėlto metafizinis mąstymas pamatinių kategorijų kaitą vertina kaip pamatinių gyvenimo vertybių eroziją. Sunerimstama, kad *žmogų*, pripažinus *subjektu*, o kūrinį – tekstu, prarandamas žmogui įgimtas *būtiškumas* ir jis netenka savo „aukštesnio buvimo": „Nykstantis, dingstantis žmogus yra šiandienos žmogus, prarandantis savo integralumą, pasiduodantis funkcijoms, pareigoms, vis didėjančių ir daugėjančių instrumentų mažėjantis vartotojas"[10]. Manau, kad panašios prisirišimo prie moralinio ir metafizinio (tradicinio) žinojimo tendencijos nulemia tiek jau aptartos socialinės kritikos, tiek mūsų literatūrologijos vyksmą. Tikima, kad *žmogaus* ir *būties* virsmas *subjektu* ir *socialiniais ryšiais* kelia grėsmę moralei ir visai kultūrai. Praeities mąstymo formos negali nesikeisti, bet negali ir staiga be pėdsakų išnykti. Pirmiausia reikia pabrėžti, kad minėtieji poslinkiai („žmogaus" virsmas „socialine funkcija") pirmiausia reiškiasi teoriniame lygmenyje. Kapitalistinėse-industrinėse visuomenėse „žmogus" socialinėje sferoje visą laiką egzistavo ir kaip funkcija (mes apie tai pradedame kalbėti tik dabar). Tai nereiškia, kad žmogus praranda savo egzistenciją – jis visada gyvena ir asmeninį, intymų gyvenimą, kuriame jis ir išlieka „žmogumi". Apmąstyti minėtų sąvokų traktuotes viešajame-socialiniame diskurse, mes esame pripratę jas mąstyti kaip metafizines, tačiau jos gali būti mąstomos ir susilaikant nuo metafizinių svarstymų. Šiandien, mano įsitikinimu, *būties, subjekto, egzistencijos* kategorijos nenustoja veikti ir nepraranda savo prasmingumo, tačiau jos negali būti suvokiamos tik metafiziškai. Socialiniame diskurse jos fragmentuojasi kartu su viešąja erdve, byra kartu su tradicine metafizika ir išpildo niūrią prognozę, kad industrinėse visuomenėse subjektas kaip *egzistencija, esanti būtyje* ims nykti ir virs abstrakčia socialinio diskurso funkcija.

V. Daujotytė, kalbėdama apie literatūros istoriją, labai tiksliai nubrėžia literatūros istorijos tradicinį-metafizinį suvokimą. Profesorė, pasinaudodama H. G. Gadamerio mintimi, kad „<...> valia tęstis sukūrė savąją besitęsiančios būties formą, kurią mes ir vadiname literatūra"[11], literatūros istoriją įvardija kaip *besitęsiančią būties formą*. Literatūrologė straipsnyje „Galima ir negalima literatūros istorija" teigia, kad taip traktuojant literatūrą tekste dvasia perskaitoma savo siekimais ir intencijomis. *Dvasios fenomenologijos* (huserliškoji ir hegeliškoji) kritika siekia atpažinti tą dvasią kaip esančią, nes taip surandama literatūros esmė. Profesorė teigia, kad *dvasios fenomenologijai* literatūrologijoje kyla didžiulė grėsmė, nes akademinėje literatūrologijoje ima dominuoti *kūniškoji-falocentrinė* kritika, kuri depersonalizuoja visus pamatinius žmogaus ir būties lygmenis[12]. Panašios mintys ypač aktualios buvo prieš dešimtmetį, tačiau kol kas jos išlieka tarsi programa mūsų akademinei literatūrologijai, kuri vis dar tebekuria literatūros istoriją *kaip besitęsiančią būtį* (metafizinę). Nors straipsnis rašytas prieš dešimtmetį, tačiau ta baimė dėl destruktyvios falocentrinės kritikos įsigalėjimo net ir dabar, mano manymu, yra visiškai nepagrįsta. Tačiau minėta publikacija, kuri buvo atsakas į A. Tereškino tekstą „Keletas falaslogizmų apie Maironį" rodo, kaip akylai tradicinė kritika sergsti kanoną ir jautriai reaguoja į mažiausias jo revizijas.

Priešingai profesorės pesimistiniam teiginiui, kad mūsų literatūrologijoje ima dominuoti tendencija pasiduoti brutaliam metodo taikymui[13], R. Tūtlytė teigia, kad mūsų akademinėje kritikoje hermeneutinės-fenomenologinės krypties mąstymas yra stipriausiai įsišaknijęs[14]. Anot šios kritikės, lietuvių literatūrologijoje hermeneutinės idėjos padėjo sukurti atskirą literatūros kritikos tradiciją, kuri sovietmečiu buvo atsvara marksistinei ideologijai, o paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais tapo viena svarbiausių mūsų literatūrologijos krypčių[15]. Reikėtų atkreipti dėmesį į pagrindinius šios tradicijos bruožus (būtent jie apibūdina ir mūsų literatūros kanoną): „Tarsi iš vidaus – susiliejusi tiriamojo ir tiriančiojo asmenybėms – apčiuopiami ir apmąstomi žmogaus gyvenimo dėsniai, būtiškoji dimensija <...> Į tiriamąjį objektą verta įsijausti, pagauti jo dvasią. Savo tiriamą objektą reikia mylėti. Tik taip sukuriamas artimas santykis, noras paaiškinti, suprasti. Asmenybių sutapties taškai, asmeniškoji dimensija suvienijama, įcentruoja visą interpretaciją. Asmenybei, subjektyvumui suteikiamas vertybiškumo, kūrybiškumo rangas"[16]. Šią tradiciją vadinti hermeneutine yra visai pagrįsta, kadangi hermeneutinių idėjos tikrai reflektuojamos, tačiau jos savarankiškumas ir unikalumas yra labai diskutuotinas. R. Tūtlytė akcentuoja, kad hermeneutinė refleksija reiškiasi tokiomis sąvokomis kaip *kūrėjo individualybė, kūrinio individualumas, meno autonomija,*

[7] V. V. Landsbergis, *Mandagumo ministerija*, www.bernardinai.lt, 2006-07-18.

[8] V. V. Landsbergis, *Lietuviškai kalbantys rusai*, www.DELFI.lt, 2006-11-13

[9] W. Welsch'as yra tiksliai pastebėjęs, kad ir tie, kurie yra įvardijami kaip postmodernistai negali, nepritarti nuomonei kad visuomenei reikia naujo dvasingumo, bet mąstymą, kad tas dvasingumas turi būti išsivaizduojamas kaip vienovė, reikėtų laikyti klaidingu, nes jis neatliepia laiko situacijos. Moralinės-socialinės kritikos ribotumas yra tas, kad ji pripažįsta tik vieną poziciją, kurią suvokia kaip visiems būtiną. Jos vienprasmė kalba nepajėgia pakelti susiskaidžiusios realybės. Kiekvienas bendražmogišką etiką įsisąmoninęs žmogus pats realybėje jaučia dvasingumo krizę, tad moralizuoti mėgstančių socialinių kritikų diagnozės tik dar kartą sukelia neviltį, o kiekvienas, kuris ciniškai ignoruoja etikos ir moralės normas, nuo naivių moralizavimų tikrai nepasikeis. Idėja, kad moralė vienija žmones, mano manymu, neabejotinai privalo išlikti socialiniame diskurse, visuomenė negali egzistuoti be etikos, tačiau ji priklauso asmeninio pasirinkimo sričiai. Demokratijos diskurse neįmanoma vadovautis vienos moralės principais, nes imamas represuoti bet koks kitoks identitetas. Socialinio kritiko funkcija – teigti tai, kuo jis tiki, bet niekada to neabsoliutinti, kalbėti tuo, kuo tiki, bet nekelti savo tikėjimo aukščiau kitų. Bendras principas išlieka – akcentuoti, kad kiekvienas individas privalo būti atsakingas už savo veiksmus. Kaip teigė M. Weber, daugybė senų dievų, kurie buvo virtę nuasmenintomis galiomis, vėl pradeda amžiną kovą. Taigi atgimsta ne tik Erosas, Tanatas ar Dionisas, bet keliasi ir Apolonas. Tradicinės religijos, pasaulėžiūros ir sampratos maišosi su mitiniais, ezoteriniais tikėjimais. Šiandienis pasaulis išlaisvina ir sulydo visas mūsų patirtis ir potyrius, todėl moralizuojanti kritika, atsisakydama pripažinti patirties daugybiškumą, užsidaro savo susikurtame vienovės vaizdinyje ir yra pasmerkiama sentimentaliems moralizavimams. Ją skatina ilgesys ir pyktis, kad pasaulis yra susiskaidęs, todėl kaip išsigelbėjimą ji siūlo sugrąžinti jų deklaruojamą vienovę, kuri šiandien vargu ar yra nebeįmanoma.

[10] Daujotytė V., *Galima ir negalima literatūros istorija, in* Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų portretai, metodai ir naujovės, red. A. Zalatorius. Vilnius, 1997, p. 14.

[11] Ten pat, p. 10.

[12] Ten pat, p. 15.

[13] V. Daujotytė teigia, kad A. Tereškinas savo straipsnyje vulgariai taiko psichoanalizės metodą ir naikina literatūros transcendantyvumą.

[14] Tūtlytė, R. *Neeksponuojama tradicija šeštojo-devintojo dešimtmečių lietuvių literatūros moksle*//Literatūra, nr. 39-42(1), V.: 2000, p. 7.

[15] Ten pat, p. 13.

[16] Ten pat, p. 17.

Nukelta į 12 p.

Naujos kalbos ilgesys

Atkelta iš 11 p.

interpretatoriaus/autoriaus identifikacija. Kritikė sieja šias sąvokas su E. Staigerio hermeneutika, kartu į traukdama į įtakos lauką Dilthey'aus, M. Heideggerio ir H. G. Gadamerio idėja. Tačiau R. Tūtlytė neatsižvelgia į šių hermeneutikos atstovų idėjų skirtumus. Egzistuoja dideli skirtumai tarp Dilthey'aus ir M. Heideggerio ar M. Heideggerio ir E. Staigerio bei H. G. Gadamerio, ir tų skirtumų negalime apeiti, nes rizikuojame esencialistiškai atmesti visa, kas trukdo susikurti vieningą hermeneutikos sistemą ir hermeneutika imti vadinti bet ką, kas bent kiek panašu į bendriausias metafizines idėjas. Būtent taip idėja virsta instrumentu (savaip interpretuojama idėja – savaip naudojamu instrumentu). Romantinės hermeneutikos idėjos tikrai aiškiai reiškiasi mūsų kritikoje, tačiau iš esmės mūsų hermeneutika dažniausia ir pasilieka romantinėje stadijoje, nepereina į heidegerišką ar gadamerišką būties ir kalbos refleksiją. Kartais mūsų tradicinė kritika atrodo kaip nuolatinės M. Heideggerio, Husserlio ar H. G. Gadamerio parafrazės, praradusios platesnį pirmtakų koncepcijų kontekstą.

Pirmiausia minėtoje V. Daujotytės literatūros istorijos sampratoje, paremtoje H. G. Gadamerio frazės refleksija, drįsčiau diskutuoti dėl vokiečių filosofo kalbos ir literatūros koncepcijos interpretacijos. Vokiečių filosofas kalba apie būtį, bet būties, skirtingai nei V. Daujotytė ar R. Tūtlytė, jis nemąsto metafiziškai. Vokiečių filosofo būtis – tai, kas yra kalbiškai išreikšta, kas ateina iš mūsų kalbinės patirties, būtis yra tai, ką mes jaučiame ir žinome dėka visų komunikacinių situacijų, kurias esame patyrę. Bendra-būtis kalboje leidžia kiekvienam iš subjektų apmąstyti save ir kitą. Būtent kalba, o ne metafizika, yra ta universali dimensija, kur mūsų unikalumai randa bendrumą: „kalba yra kuriamas pasaulis visur, kur norima kažką kits kitam pasakyti. Tikrasis žmonių tarpusavio sąjungis susikuria iš to, kad kiekvienas pradžioje yra savotiškas kalbinis ratas ir kad šie kalbiniai ratai susiliečia ir vis labiau susilieja. <...> niekuomet neapsieinama be pokalbio, kas kartą vykstančio tarp kalbančiojo ir jo partnerio vidinės begalybės“ , – rašo H. G. Gadameris[17]. Vokiečių filosofas teigia, kad kalboje vienas *suvokimo horizontas* susijungia su kitu ir vyksta vidinė komunikacija. Kalbos sukurtas *suvokimo horizontas* sukuria ontologinį ryšį tarp subjektų kaip egzistencijų. Mano manymu, V. Daujotytės siūlomas literatūros istorijos vizija (kuri, mano įsitikinimu jau yra realizuota, nes iš esmės įvairios akademinės studijos apie mūsų literatūrą yra paremtos sąsajų su tradicija paieškomis, o ne jų kvestionavimu, taigi literatūros „besitęsianti būtis“ egzistuoja) H. G. Gadamerio būties koncepciją suvokia per daug metafiziškai. Kol kas mūsų kritika remiasi „vulgarizuota“ heideggeriška pozicija, kad kalba nežinomybę paverčia esamybe ir atveria būtį, kurioje visas pasaulis yra rišamas metafiziniu ryšiu. Tikima, kad kalba iškart pristato ir nušviečia subjektui transcendentinę *būtį*. Ji ignoruoja kalbos problemą ir nuo kalbos matmens iškart pereina metafizinio matmens: „Iš tiesų – literatūra yra tai, kad ji yra, kad ji tebėra gyva ypatinga kuriančios dvasios forma – valia tęstis“[18]. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad literatūrologė iškart iškeldama *literatūros* sąvoką, apeina kalbos problemą (mano įsitikinimu, mūsų kalbinė, o ne metafizinė patirtis literatūrą įvardija kaip literatūrą), o operuodamas tokiomis abstrakčiomis sąvokomis kaip *kuriančios dvasios formą* ignoruoja subjektyvybės ir kito problemas, kurios buvo esminės H G. Gadamerio filosofijoje. Reikėtų pastebėti, kad ir kai kurie postmodernios krypties mąstytojams gadameriška hermeneutika primena tradicinės metafizikos diskursą. Tik jie, skirtingai nei V. Daujotytė, ne palaiko, bet kritikuoja tą metafziškumą[19]. H. G. Gadamerio filosofijos pradžia yra ne *metafizika*, o *kalba*. Vokiečių filosofui būties nėra ten, kur tvyro nežinomybė. Visa, kas antkalbiška, priklauso transcendencijai ir teoriniame diskurse tampa mistika (to, ko aš negaliu įvardinti, negaliu ir paaiškinti) ir rizikuoja virsti spekuliacijomis, todėl negali būti filosofijos ar literatūros kritikos pamatas. Taigi H. G. Gadameris teigdamas, kad literatūra yra besitęsiančios būties forma, pirmiausia pabrėžia, kad mūsų kalbėjimas tęsia *būtį*, nes plečia mūsų kalbinę patirtį. Jis akcentuoja, kad visada reikia žvelgti į tai, kas pasakyta, į pačią kalbą, o ne autoriaus intenciją ar besireiškiančią dvasią. Dialogas kuriasi tyloje, nes tai, kas jau pasakyta ir yra mūsų kalbinėje patirtyje, nebūtinai turi būti sakoma dar kartą. H. G. Gadameris eina toliau nei metafizinis mąstymas ar romantinė hermeneutika, nes realybė jam prasideda ne nuo subjekto sąmonės/savimonės, bet nuo kalbos. Būtent tokios hermeneutinės prielaidos, kurios mūsų tradicinei kritikai kelia aporijas (nes atsisako metafizikos kaip pamato), vengiama reflektuoti mūsų *dvasios fenomenologų*: „Vaizduotė, kalba, lyrika ir būtis V. Daujotytės teoriniame mąstyme pažymėti tos pačios paslapties ženklu, tačiau būtiškoje bet kurio kūno aplinkoje ši paslaptis ir rodosi tik ženklais, tik fenomenais, tik netiesioginėmis formomis“[20]. Matome, kad *būties paslaptis* suvokiama kaip pirminis visa ko pamatas. Kalba tėra antrinė medžiaga, nušviečianti būtį. Mūsų literatūrologijoje apskritai labai mėgstama *paslapties* sąvoka, kuri leidžia nutylėti svarstymų metu iškylančias aporijas, „nurašant“ jas antžmogiškai, metafizinėje plotmėje besiskleidžiančiai tiesai. Kadangi literatūra kaip būties forma suvokiama ne kalbiškai, o metafiziškai, tikima, kad literatūrą rašo/suvokia ne mūsų *kalbinė patirtis*, bet universali „Romantinio Kūrėjo“ dvasia.

Tokiu būdu bandoma sukurti vientisą, universalia kūrėjo dvasios interpretacija paremtą lietuvių literatūros istorijos vaizdinį, stengtis sutvirtinti tikėjimą, kad mūsų literatūra yra vientisa ir saugo tautos ir žmogaus būties vientisumą. Mūsų literatūrologija yra paremta tradicijos tąsos paieškomis, todėl bandoma primygtinai įteigti, kad net ir dabarties literatūra yra susijusi su XX a. pradžia[21]. Vis dėlto negalima literatūros prievarta jungti į *vientisą būtį*, remiantis keliomis metafizinėmis idėjomis (*kūrėjo individualybė, kuriančios dvasios forma, būties esmė, giliosios motyvacijos*), kurios tampa bendru matu visiems *toje pačioje istorijoje parašytiems* kūriniams. Tokia pozicija pirmiausia vengia analizuoti *kitokius* kūrinius, juos marginalizuoja, įvardija kaip neautentiškus, neesminius, „laikinus“ ir pašalina iš savo diskurso. Mūsų literatūrologija vengia analizuoti *kito* problemą – ramią literatūros istorijos tėkmę trukdančius kūrinius ji paprasčiausiai išmeta, nes ji neatitinka *bendrų* (tik vis lieka neaišku kam bendrų) tikslų: „Literatūros istorija, kaip, beje, ir pilietinė istorija, yra bendrų strategijų, taktikų, veiksmų atpažinimas, įžvelgimas, motyvavimas, pamatinių mąstymo struktūrų eksplikacija. Kur nebėra giliųjų motyvacijos paieškų (nes nebėra jų būtinumo), daug patogiau ir lengviau literatūrą paversti tekstais, teksto sąvoką iškeliant virš kūrinio“[22].

Istorija lūžinėja, todėl keičiasi ir mūsų sąmonė, taigi literatūra kaip besitęsianti būties forma nutrūksta, nauja patirtis verčia naujai permąstyti visą ligtolinį savęs ir pasaulio suvokimą, todėl tik metafizinis mąstymas, atmetantis istoriškumą, pakildamas virš istorinio laiko, gali teigti, kad egzistuoja vientisa literatūros būtis, kurią nuo susiskaldžiusio laikmečio grėsmių turi ginti tradicinė literatūros kritika: „Tradicinė literatūros istorija yra sąmoninga integralios visumos kūrimo pastanga. Ji yra ir tvirtinimas: literatūra tebėra, kokia buvusi, ji tik keičiasi savo pačios rėmuose“[23]. Pavojingiausia tai, kad šis diskursas suvienodina kalbinę patirtį, ją esencialistiškai apdoroja ir paverčia „privaloma“ žmogui kaip *tos istorijos* (šiuo atveju – Lietuvos) individui. Šalinama bet koks *kitas*, prieštaraujantis tos istorijos sukurto *aš* vientisumui. Dialogas tarp *aš* ir *kito* nevyksta, nes netikima, kad *kitas* gali būti *kitoks* – iš *kito* atimamas jo kitoniškumas. Jeigu jis neatitinka sutartinių dogmų, jis privalo būti paverstas nematomu[24].

Tradicinėje mūsų literatūros istorijoje yra *pašalinta* daug autorių: vis dar pakankamai neįvertintas R. Gavelis (neva destruktyvus vertybių atžvilgiu), užmirštas R. Jonutis (nes per mažai tautiškas), suniveliuotas B. Radzevičiaus prozos išskirtinumas. Jeigu literatūroje atskleidžiama žmogaus egzistencija, neatitinkanti metafizinės-moralinės žmogaus projekcijos, tampa netinkama literatūrai: „Nebūtų visos šios retorikos ir didaktikos, jeigu nematyčiau dabartiniame romane itin sumenkusios rašymo kokybės – lėkštas sakinys, stilius pakeistas maniera, abejingumas minties gyliui ir aukščiui. Dominuoja kūnas, perkėlęs visas savo negalias sąmonėn. Nebestovi už rašančiojo nugaros istorija, kalba, anapusybė, nebekelia savo reikalavimų... Tik ponia rinka, saviraiška ir teksto malonumas“[25]. Imamos kurti *sveiko* ir *nesveiko* identiteto koncepcijos: „Idealųjį savojo tapatumo suvokimą sociume apibrėžčiau kaip asmenybės vientisumo ir visuomeninės asmens savivokos darną. Asmenybės vientisumas garantuoja sveiką identitetą, integruoja savivoką, nesislapstantį už kaukių ar viešumai skirtų oficialių įvaizdžių veidą, laiduoja ištikimybę savajai asmens istorijai ir per ją – bendruomenės vertybių išsaugojimui“[26]. Mūsų tradicinėje kritikoje nesistengiama atverti žmogiškos patirties visumos – apsiribojama *normalaus*, *visuotino* identiteto sąvoka. Iš esmės literatūros kritikai pradeda mokyti, kas yra sveikas, o kas – nesveikas gyvenimas. Pradedama *mokyti* literatūros kaip besitęsiančios būties formos, literatūros refleksiją paverčiant *privalomų* žinių apie literatūrą reprodukcija. Taip dar tvirčiau trinami bet kokie skirtumai (mąstymo, ideologijos, pasaulėžiūros), o bet koks neatitikimas to diskurso tiesai traktuojamas kaip destruktyvus (ar naivus) pasiklydusio vaiko maištas, kurį numalšins patirtis ir laikas, ir sūnus paklydėlis pagaliau supras, kaip jis klydo, griaudamas tradiciją, kuri jį sukūrė ir palaiko dvasinę pusiausvyrą.

Nebegalima literatūros vertinti ir traktuoti pagal senus kanonus. Didieji modernybės metapasakojimai, kurie vis dar sudaro ir mūsų kritinio diskurso pamatą, – Švietimo idėja apie žmogaus išsilaisvinimą, idealistinis pasakojimas apie dvasios teleologiją ir istorinis pasakojimas apie prasmės hermeneutiką – sugriuvo. Šiandien sunku tikėti, kad kokia nors filosofinė idėja ar socialinė sistema gali išlaisvinti žmoniją. Istorija mus išmokė nebetikėti jokiais didžiais pasakojimais apie išlaisvinimą ar teleologiją, sugriuvo net ir tikėjimas pačia prasme kaip universaliu dydžiu. Šiandien mūsų būtimi tapo aporija. Be

[17] Gadamer, H. G. *Istorija. Menas. Kalba.* V.: 1998.p. 98-99.

[18] Daujotytė, V. *Galima ir negalima literatūros istorija*, p. 10.

19 Plačiau apie tai žr.: Respectus philologicus, 6(11), 2004 *Saulius Geniusas* On the Oneness of the Hermeneutical Horizon(s). Prieiga per internetą: http://filologija.vukhf.lt/6-11/turinys.htm.

Respectus philologicus, 6(11), 2004 *Gary Brent Madison* On the Importance of Getting Things Straight. Prieiga per internetą: http://filologija.vukhf.lt/6-11/turinys.htm.

[20] Pelurytė, A. *Asmeninės teorijos metmenys*, Metai, 2006, nr. 10.

[21] Žr. Daujotytė, V. *Galima ir negalima literatūros istorija*. p. 12.

[22] Ten pat, p. 15.

[23] Ten pat, p. 14.

[24] Pagal Tereškinas, A. *Seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, V.: 2001, p. 152.

[25] Kubilius J. *Romanas – sąmonės negatyvas*, Šiaurės Atėnai, 2006 02 18.

[26] Bernotienė, G. *Identitetas šiuolaikinėje lietuvių poezijoje*, Literatūra ir menas, 2007-03-02.

abejo, tai dar nereiškia, kad šių metapasakojimų visai nebėra – jie neteko *visuotino* privalomumo ir visuotinės *legitimacijos galios*[27]. Mes nebepasitikime jų absoliutumu. Tačiau mūsų literatūrologijoje kol kas šie pasakojimai (ypač dvasios teleologijos ir prasmės hermeneutikos) veikia kaip visuotinė legitimuojanti galia, kuri eliminuoja *kitoniškas* mąstymo strategijas.

A. Tereškino atlikta mūsų literatūros kanono revizija iš kultūrinių studijų perspektyvos, buvo atmesta ir, rodos, užmiršta. Mano manymu, būtent kultūrinės studijos siūlo geriausias galimybes pervertinti mūsų literatūros istoriją. Įtampą tarp kultūrinių studijų ir tradicinės literatūros kritikos pirmiausia kelia *metafizikos* recepcija. Kultūrinės studijos yra kilusios iš socialinių ir humanitarinių disciplinų sintezės. Jos integruoja sociologijos, antropologijos, marksizmo, literatūros studijų ir kitų disciplinų idėjas bei metodus ir kuria savitus kultūros reiškinių vertinimo modelius[28]. Taigi kultūrinės studijos randasi iš tų disciplinų, kurioms metafizika nėra kultūros ir žmogaus vertinimo pamatas, kurios apskritai nepasikliauja metafiziniu mąstymu ar netgi jį kvestionuoja. Kultūrinės studijos, atmesdamos antropocentrinį-metafizinį žvilgsnį, kuris kultūrą traktuoja kaip žmogų įdvasinančią asmenybę, tradicinės kritikos akimis žiūrint, nudvasina žmogų. Tuo V. Daujotytė ir apkaltina A. Tereškiną.

Vienas daugiausia diskusijų keliančių mūsų literatūrologijos mitų yra įsitikinimas, kad literatūrologija, norėdama išlikti *gyvybinga disciplina*, negali pasikliauti jokiu metodu. Kultūrinės studijos, kurių požiūrį į literatūrą palaikyčiau ir aš, pripažįsta, kad *universalus* žinojimo ir mąstymo mitas yra XIX a. pozityvizmo kūrinys. Nėra nesuinteresuoto, objektyvaus žinojimo, nėra analitinio mąstymo, kuris nesinaudotų kažkokiais racionaliais instrumentais[29]. Kultūrinės studijos siūlo analizės metodus su aiškiomis reflektavimo nuostatomis, jos siekia kritiškai pažvelgti į tai, kaip tyrinėjimo objektai, diskursai atsiveria, kaip jie funkcionuoja plačioje kultūros erdvėje[30]. Metafizinis įsitikinimas, kad kritika gali neturėti metodo ir gali atverti *būties ar žmogaus esmę*, trukdo tradicinei akademinei kritikai užmegzti dialogą su ją silpninančiais diskursais – kultūrinėmis studijomis, postmoderniomis literatūros teorijomis, kurios atsisako *objektyvaus* ir *universalaus* metodo, bet pripažįsta mąstymo *suinteresuotumą*.

Be abejo, laikmetis reikalauja, todėl ir mūsų literatūrologija įsileidžia naujus metodus ir teorijas. Pastaruoju metu netgi pripažįstamas postmodernizmas. Tačiau giliau pažvelgę į *naujovių vertinimą* išvysime tą patį dominuojančio diskurso įtarumą, netgi metafizinę dichotomiją. Postmodernios literatūros vertinimo teorijomis dažniausia traktuojamos kaip įrankis, o tradicinė metafizika – kaip tiesa. Manoma, kad teigti postmodernias teorijas reiškia griauti seną metafizinę literatūros istoriją ir leisti įsivyrauti postmodernistinei anarchijai. Kai kas bandymus „propaguoti postmodernizmą“ vadina *naujausiąja literatūrologijos konjunktūra*[31]. Apibūdinimas galbūt tikrai vykęs: gal naujoji konjunktūra, V. Nabokovo žodžiais tariant, padės geru kūju užtvoti Idėjų Literatūrą ginančiai senajai konjunktūrai, tempiančiai tą pačią literatūros koncepciją iš vieno laikmečio į kitą, gal tada tikrai pavyktų išsiaiškinti, kas mūsų literatūroje iš tiesų yra tik laikinas šlamštas ir išryškintų, kuri literatūrologinė konjunktūra – naujoji ar senoji – suniveliuoja žmogišką patirtį ir pačią literatūrą.

Dažnai teigiama, kad postmodernistinės teorija siekia dominuoti, tapti nauju didžiuoju pasakojimu: „Kiekviena kultūra turi prasmę tik tada, kai ji realizuoja vertybes. Tokia tezė galiojo šimtmečius. Negi dabar staiga ir negrįžtamai dingo? Galima rinktis: palaikyti ar griauti kultūros vienį. Kas yra postmodernioji intelektualinio gyvenimo forma? Nesirūpinti jokiu kriterijų pagrindimu, jokiu vieniu, o manifestuoti laisvę, eklektiką, pliuralizmą. Įtvirtinti save pačią. Postmodernizmui būdingas ne vaizdavimas, o autoreferencija. Savimyliška kultūros forma. Humanitarinė disciplina gyva tol, kol nori sau užduoti fundamentaliuosius klausimus“[32]. Diskursų daugėjimas reiškia daugybiškumo įgyvendinimą – tai reiškia, kad tiek tradicinės, tiek postmodernios teorijos turi lygias teises į tiesą (bandymas teigti, kad egzistuoja tik dvi alternatyvos – *galima rinktis: palaikyti ar griauti kultūros vienį* – tėra metafizinis prietaras) ir nė viena negali būti absoliučiai teisiu pasakojimu. Pliuralizmas nedraudžia priešingų diskursų egzistavimui ir užkerta kelią įsivyrauti vienai ideologijai. Pliuralizmo principas yra pripažinti kito tiesos galimybę, bet ginti savo tiesą: *aš manau, kad yra taip, kaip aš sakau, bet gali būti ir taip, ką teigi tu, bet aš tikiu tik tuo, ką sakau aš*. Postmodernistinis mąstymas, atmesdamas metanaratyvo egzistavimą, neigia vienos tiesos idėjos. Metanaratyvų griūtis verčia atsisakyti universalios diskursų hierarchijos, kurią, prisidengdama humanistinėmis prielaidomis, postuluoja tradicinė kritika. Gal mes pripratę prie dichotominio mąstymo ir vis dar įnirtingai teigiame, kad yra geros ir blogos literatūros teorijos, *galimos* ir *negalimos* literatūros istorijos?

Mūsų teoriniai modeliai ir toliau prasilenks su realybe, nes jie, viską aiškindami tradicinėmis abstrakčiomis sąvokomis ir dažnai moralizuojančio kritinio mąstymo imperatyvais, aktyviai ignoruoja daugybišką realybės padėtį. Naujosios gyvenimo formos kol kas dar nėra įvardintos, mes dar nesame suradę tinkamų sąvokų įvardinti, neturime jas apibrėžiančių mąstymo modelių, todėl operuojame senaisiais, o jausdami, kad jie dūžta, nesugebėdami signifikuoti naujos erdvės, pasiduodame frustracijai ir nusivylimui. Šis visuotinės neurozės požymis yra visiškai normalus, sutikus nežinomybę, puolus į neaiškumą – mes nesugebame surasti tinkamų ženklų reprezentuoti realybei. Neatpažįstama erdvė, kurioje išsiskaidė mums įprastos gyvenimo formos, kelia baimę, siaubą ir neviltį, bet ją būtina apibrėžti, surasti naują *kalbą*, tik jau nebe universalią, visiems aiškią ir suprantamą, reikia kurti naujus kontekstus, kurie iškeltų naujas žinojimo formas, kad realybės aiškinimai nepasiduotų vienprasmybei ir nė vienas diskursas netaptų vieninteliu, absoliučiu instrumentu gyvenimo tikrovei apibrėžti. Galbūt mums sunku atsisveikinti su metafizika ir tradicija, nes mes, išskyrus vulgarųjį sovietinį sociologizavimą, sovietmečiu neturėjome kultūrinės kritikos praktikos. Juk sovietmečiu *kultūros problema* paprasčiausia neegzistavo, nebuvo galima pripažinti, kad *toje* kultūroje egzistuoja susiskaldymas ir konfliktai. Galbūt kaip alternatyva ideologizuotai pąsaulio vizijai buvo sukurtas kitas pasaulį homogenizuojantis – metafizinis žinojimas. Šiandien jis tapo anachronizmu. Iš esmės mes esame situacijoje, kuri primena kūdikį, įnirtingai ieškantį kalbos, kuri jam įreikšmintų pasaulį ir nežinomybę paverstų realybe. Kartu jau turime ir „kalbos džiaugsmo“ patirtį: už mūsų plaikstosi *buvusių*, mūsų pasaulį apibrėžusių ir palaikiusių patirčių nuolaužos, todėl dėl neaiškumo jų griebiamės kaip skęstantysis šiaudo.

Būtent šioje sudėtingoje situacijoje kyla dviprasmė pagunda: ekshumuoti sugriuvusias kultūros ir rekonstruoti praeities retorikos formas, prikelti „pažįstamą“ metanaratyvą, grąžinsiantį prarastą kalbą ir identitetą, arba pasiduoti begaliniam pliuralizmui, pasmerkiančiam mus amžinam pasaulio ir savęs neapibrėžtumui. Aš renkuosi antrą poziciją, tačiau suprantu, kad reikia ieškoti išeities iš beribio neapibrėžtumo ir atrasti būdus, kaip mūsų literatūrologijoje ir visoje viešojoje erdvėje galėtų egzistuoti įvairialypiai diskursai, atsisakyti iliuzijos, kad akademinė kritika gali egzistuoti be teorijos, metodo ar *įrankio*. Kritika turi turėti savo apibrėžtus konceptus ir nuostatas, kurie būtų jų pamatas, metafizinis beletrizavimas naikina konceptus, jis nėra linkęs išryškinti naujus dėsningumus ir tendencijas, pirmiausia todėl, kad naujos tendencijos tampa apčiuopiamomis tik iš besikeičiančių konceptų turinio. Turėdami konceptus ir aiškias kritines nuostatas, regėdami kultūros kaitos procese atsirandančias tų konceptų transformacijas, galime nuolat keisti diskurso vidų, prisitaikyti prie kintančios realybės. Kai nėra aiškių, apibrėžtų kritikos nuostatų, tampa nebeaišku, apie ką kalbama, o spekuliacijoms nėra galo, jos plinta ir dauginasi. Kiekvienas metodas ir teorija yra vienis pats savyje. Jis kuriamas diskursyvaus mąstymo, jis pateikia tam tikrą aiškią savos realybės viziją. Be abejo, sukurti universalius kultūros metodus yra neįmanomas, tačiau tai nereiškia, kad neegzistuoja kažkokie turiniai, kurie kultūrą daro apibrėžiamą ir identifikuojamą. Visybė – tai ne fiksuotas darinys ar kažkoks absoliutas, ji susideda iš perėjimų tarp racionalumo tipų, jų sąsajų ir kompleksų[33]. Metafizinė kritika turi savitą visybės suvokimą, ji perima tradicinės moralės ir žinojimo principus, postmodernizmas iš etinio diskurso savinasi liberalesnius racionalumo tipus, iš kultūrologijos – metafiziškai neangažuotas metodologines prieigas (tradicinė kritika taip pat remiasi kultūrologija, tačiau perima tik jai artimus mąstymo tipus (kultūros vientisumą, dvasingumą ir pan.). Mąstymas visada siekia sistemos, apibrėžtumo, aiškumo – visumos. Kiekvienas diskursas egzistuoja kaip realybės vienio išraiška. Kadangi diskursai yra heterogeniški, tarpusavyje susiję – egzistuoja daug realybės matymo *vienių*. Taigi kultūros interpretavimo teorijos susikuria savitus konceptus, savus vertinimo modelius, kurie tą kultūrą paaiškina. Nors postmodernizmui prikišama, kad jis esąs nekritiškas ir sistemingai žlugdąs kritikos galimybes, tačiau postmodernas ne pasisako už neaiškumą ir neapibrėžtumą, bet teigia, kad neaiškumą galima aiškinti daugybiškai.

Tiek *metafizinio žinojimo* pagrindu susikūrusi tradicinė kritika, tiek, pavyzdžiui, *sociologinio žinojimo* kultūrinės studijos pristato savą kultūros vertinimą ir turi savus instrumentus. Kadangi kultūrinės studijos turi savo nuostatas (taigi pripažįsta ribotumą), A. Tereškinas ir buvo kaltinamas instrumentalizmu ir metodologiniu angažavimusi. Tačiau ir tradicinė kritika turėtų pripažinti, kad deklaruodama, kad ji gina *dvasios begalybę* ar teigdama, kad literatūra negali būti vertinama be metafizikos, ji apsiriboja ir angažuojasi savo metafiziniam diskursui. Juk būtent racionalizmu buvo kaltinamas ir Hegelis, ir Husserlis, kurie padarė didžiulę įtaką mūsų tradicinei-fenomenologinei kritikai. Teiginys, kad literatūrologija negali turėti metodo, nes ji kalba apie gyvenimą ir pasaulio dvasią, nėra joks argumentas. Kultūrinės studijos, atlikdamos dekonstruojančias procedūras, tėra vienas iš galimų literatūros istorijos reviziją siūlančių pozicijų. Jos neleidžia įsivyrauti homogeniškiems mitams, integruodamos įvairių disciplinų elementus, siūlo mums literatūrą vertinti pagal kultūrinio pliuralizmo principą. Yra pirmos studijos, peržiūrinčios mūsų literatūros istoriją iš postkolonijalizmo teorijos perspektyvos – taigi kontekstai kuriasi, diskursai dauginasi, tik kol kas jie neturi pakankamai erdvės reikštis ir *dauginti žinojimą*. Kol kas tradicinė kritika yra mus išmokiusiu svarbiausias sąvokas suvokti metafiziškai, ji kanonizuoja *žmogaus, būties, dvasingumo, moralės* sąvokas ir nepripažįsta, kad jos yra pasidarę nevienalytės. Tam, kad *metafizinio žinojimo* totalitarizmas būtų sugriautas, reikalingos daugybiškų kultūros reiškinius vertinančių pozicijų. Galbūt heterogeniškumo nepripažįstanti kritika buvo efektyvi alternatyva sovietmečio homogeniškai, racionalizuotai ideologijai. Tačiau dabar jos dominacija trukdo mums permąstyti kultūrą ir save pačius.

[27] Welsch, W. *Mūsų postmodernioji modernybė*. V.: 2004, p. 280.

[28] A. Tereškinas *Ortodoksijos malponumai: kanonados, tabu, režimai, užribiai*, Respectus Philologicus, 2001 (4-5), p. 38.

[29] Ten pat, p. 37.

[30] Ten pat, p. 43.

[31] Žr. Kukulas V., *Nėra ribos tarp meno ir nemeno*, Nemunas, 2007, nr. 10.

[32] Sprindytė, J. *Tekstų alibi*, Metai, 2005, nr. 2.

[33] Welsch, W. *Mūsų postmodernioji modernybė*. V.: 2004, p. 127.

Žmogus, kuris gali būti nuoseklumo etalonas

ROMUALDAS OZOLAS

■ *Kalba pristatant Broniaus Genzelio knygą „Be dogmos. Lietuvos politikos vingrybės“*

Signatarų namai, 2006 m. lapkričio 23 d.

Knyga „Be dogmos“ – nedidelė, bet talpi ir prasminga, tuo labiau, kad jos pagrindinė tema – demokratijos ir autokratijos tradicijos Lietuvoje su jų dramatiška sklaida ir praeityje, ir šiandienybėje.

Knyga – ne mokslinė studija, o straipsnių rinkinys, straipsnių gana nevienodo žanro ir apimčių, tačiau pakankamai vienodo stiliaus: trūkčiojančio, kampuoto, kartais net telegrafiško, ir visada vienodai vidujai vieningo, apibrėžto ir įtemptai ieškančio prasmės ne kokiose nors metafizinėse padangėse, o mūsų žemės faktuose, gretinant juos su pasaulio įvykiais ir visą gyvenimą studijuotų bei permąstytų proto autoritetų mintimis. Šią profesoriaus Genzelio knygą drąsiai vadinčiau istoriosofinės eseistikos knyga, kurią skaityti taip pat patrauklu, kaip ir naudinga: čia esama to, ko kitiems nepavyko įžvelgti arba ko kiti neišdrįso pasakyti.

Keletas žodžių apie patį autorių. Beveik pusamžį trunkanti mūsų pažintis leidžia man apibūdinti autorių ne tik kaip filosofinio gyvenimo būdo (sokratiškai besigėrintį pasauliu kaip jam visiškai nereikalingų daiktų sankaupa – pats jis visą laiką pragyveno dviejų kambarių butely Antakalnio Smėlio gatvėj), bet ir kaip politinę asmenybę: principų paieška ir gyvenimas pagal juos yra autoriaus didysis gyvenimo rūpestis ir darbas – jis niekada neišdavė draugų, su kuriais išpažįsta bendrus tikslus ir jų siekimo metodus, tačiau negailestingai kovoja su visais persivertėliais ir kitokiais oportunistais ar mutantais. Užtenka priminti autoriaus Sąjūdžio laikų batalijas su Mitkinu, Songaila, Griškevičium, dabar – su Brazausku, ir bus aišku, kokio ryžto, principingumo, nuoseklumo ir ištvermės prireikė profesoriui, iš prigimties jautriam ir impulsyviam žmogui, kad atlaikytų tų susirėmimų įtampas. Neperdėdamas galiu teigti: profesorius Bronislovas Genzelis gali būti laikomas principingumo ir nuoseklumo etalonu. Tai tuo labiau svarbu, kad jis visada neprarasdavo sveiko proto. Tai viena iš priežasčių, dėl kurių Atgimimo revoliucijai surijus daugumą savo stabų, Bronius Genzelis reiškiasi ir veikia Lietuvos visuomeniniame gyvenime ne ką mažiau įspūdingai, negu keliant Sąjūdį ir atkuriant valstybę.

Šiuos kuklius liudijimus surašiau ne tik dėl to, kad pasinaudočiau proga vieną kartą viešai išsakyti savo samprotavimus, kurie palaiko bendravimą su ne visai tapačių politinių ir idėjinių įsitikinimų šiek tiek vyresniu bendradarbiu ir bendražygiu, bet ir dėl to, kad aptariamos knygos problematika reikalauja pasakyti: kas ne kas, o Bronislovas Genzelis turi aukščiausią teisę kalbėti apie Lietuvos politikų ir politikos moralumą ar amoralumą.

Jeigu knygos problematikos ašis yra demokratijos ir autokratijos tendencijų sandūros, tai tos problematikos sprendimo būdų paieškos autorių beveik visada išveda į politikos ir visuomenės veikėjų moralumo ar amoralumo pozicijų analizę. Lietuva kentėjo ir kenčia dėl savo žmonių, ypač didžiūnų, amoralumo, nuolat tvirtina autorius. Negalima su tuo nesutikti: didžiuma mūsų bėdų – mumyse pačiuose. Tačiau galima apgailestauti, kad už knygos svarstybų ribų lieka daug vadinamųjų „sąjunginių“ mūsų šiandienos problemų – tuo labiau, kad straipsniai apima 2002–2006 metų laikotarpį, o būtent XX amžiaus paskutiniaisiais ir XXI amžiaus pirmaisiais metais vyko mūsų teisyno „harmonizavimas“ su Europos Sąjungos normomis, reiškęs žymios dalies mūsų valstybės suvereniteto perdavimą sąjunginei kompetencijai (priešingai 1988–1990 metų procesams, vienas iš kurių buvo ir knygelėje minimas Estijos parlamento nutarimo dėl respublikos įstatymų viršenybės neparėmimas Lietuvos TSR Aukščiausiojoje Taryboje, dėl ko triukšmingai mitingavome prie arkikatedros). Juridinio „bendravardiklinimosi“ faktas gali būti neanalizuojamas, bet negali neveikti Lietuvos gyvenimo įvairiausiomis kryptimis, taip pat sąlygodamas ir mūsų amoralumo mutacijas. Autorius tik vienoje vietoje užsimena, kad kito kelio, kaip kelias į ES, nebuvo, bet to neargumentuoja, atsisakydamas tikrai įdomaus ir vaisingo diskurso. Nemanau, kad tai neturi nieko bendra su Lietuvos tikrove ir jos kuo autentiškesne pagava – visų autoriaus rašinių tikslu, o kas gi, jeigu ne valstybės atkūrėjai, gali spręsti, ko ir kiek atsisakėme ir kodėl, nes sutikti su Vytautu Landsbergiu, kad Lietuva Europos Sąjungoje – tai naujas, aukštesnis jos nepriklausomybės laipsnis – reiškia susitaikyti su ideologine, juridine ir politine demagogija, kurios taip nemėgsta knygos „Be dogmos“ autorius. Tai, ką sakau, yra ne kritika, o tikėjimas, kad autorius kada nors ras laiko ir tam epochiniam mūsų XXI amžiaus pradžios įvykiui.

Knyga suskirstyta į tris skyrius. Pirmasis – pranešimai arba straipsniai Lietuvos valstybės juridinių pamatų bei politinės valios filosofijos klausimais. Tiesą sakant, ir čia įdėtos Lietuvos konstitucijų apžvalgos, persmelktos moralės problematika. Kas man atrodo itin vertinga ir reto istoriko konstatuojama – tai, kad 1791 metų, arba Gegužės 3-iosios, Konstitucija autoriaus pripažįstama galutinai sunaikinusi Lietuvos juridinį savarankiškumą, nes kalba jau tik apie „vieną ir nedalomą Lenkijos Respubliką“. Lietuvos statutų sąsaja su 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucija ir pagaliau 1992 metų Konstitucija yra gražus istorinio perimamumo analizės etiudas, nuosekliai išvedantis į didelės istoriografinės vertės tekstą apie šiandieninės mūsų konstitucijos priėmimo peripetijas. Čia autorius savąjį mokslininko sąžiningumą labai turiningai paremia istorinių įvykių tiesioginio dalyvio liudijimais, perduodančiais anų dienų atmosferą. Konstitucingumo istorijos tyrinėtojai tikrai nebegalės apsieiti be šio teksto.

Antrasis skyrius – politologinių tekstų rinkinys. Iš jų išsikirčiau „Ar Lietuva išliks lietuviška“, kuriame itin aiškiai akcentuojama užsienio monopolijų viešpatavimo Lietuvoje priežasčių ir pasekmių problematika; „Intelektualai ir politika“, kuriame keliamas istorinius procesus suprantančiųjų žmonių atsakomybės – ne tik sąžiningumo, bet ir asmeninės drąsos – klausimas, labai retai nagrinėjamas mūsų viešumoje; straipsnyje „Bizantiškumas ir mankurtizmas lietuvio pasąmonėje“, atrodo, pirmąsyk mūsų politinis infantilizmas sistemiškai pabandytas susieti su nūdiena Rytų ir Vakarų politinės kultūros tradicijų plotmėje.

Kaip atskirą itin vertingą, vienam autoriui težinomų faktų nuoseklų ir tikslų išdėstymą reikėtų paminėti straipsnį „Atsiskyrimo nuo TSKP mįslės“. Išvada, kad ne LKP stimuliavo Sąjūdžio gimimą, o Sąjūdis – LKP atsiskyrimą nuo metropolinės struktūros, yra visiškai teisinga, kaip ir pastaba, kad galų gale laimėjo nomenklatūrininkai, gražų veidą įgiję (sakyčiau: plastinę operaciją pasidarę) per LDDP ir LSDP jungtuves.

Kaip įsitikinęs socialdemokratas Bronius Genzelis porą specialių publikacijų skiria ir socialdemokratų partiniams reikalams, pakeliui paberdamas pluoštą įžvalgių pastebėjimų apie Algirdo Brazausko spindesį ir skurdą.

Trečias skyrius – tai iš esmės politikos kasdienybei skirtos politiko refleksijos, grynoji profesoriaus eseistika, kurios stilius ir autoriaus būdas, galima sakyti, įgyja tapatybės pavidalus – impulsyvu, lakoniška, įžvalgu, drąsu ir tikslinga. Tokio nemeluoto susirūpinimo lietuvių mokslo, universitetinio humanitarizmo, tautos intelektinio potencialo, visos kultūros ir pačios tautos likimu vargu kur daugiau rasi, o kultūros erodai pliekiami taip pat atvirai ir negailestingai, kaip ir politikos bonzos.

Visa knyga skaitoma lengvai ir su tikru suinteresuotumu, manau, netgi tų, kurie nebuvo tiesioginiai autoriaus aprašomų įvykių dalyviai ar apmąstomų reiškinių tyrinėtojai. 14-oji profesoriaus knyga yra neabejotina jo sėkmė.

Nuotaiką – bent jau man – gerokai gadino korektūros klaidos, šiaip jau įprastos šiandieninėje leidyboje, tačiau neleistinos ir iš principo, ir ypač knygoje, kuri kiekviename puslapyje pliekia lietuvišką aplaidumą, nedėmesingumą kalbai ir jos kultūrai, taupymui dvasios sąskaita (knyga ir neturi korektoriaus). Galima, žinoma, nekreipti dėmesio į nežymų, palyginti su internetu, neraštingumą, bet kai sakoma, kad premjeras ministrus *atsistatydina*, o ne *atstatydina* (p. 24) arba rinkėjai nepasistengs *nesuprasti*, ką rinkti, vietoj *suprasti*, ką rinkti (p. 50), kyla ir teksto prasmės klausimų, o tai tokioj knygoj neleistina. Apie pusšimtis nešvarumų pusantro šimto puslapių knygoje yra aiškiai per daug.

Pastaruoju metu profesorius Bronius Genzelis rašo ir skelbiasi itin intensyviai. Tai tik dar kartą parodo, kad norinčiam dalyvauti politiniame gyvenime, kad ir kaip intensyviai Lietuvos valstybė marširuotų policinės administracijos valdomos demokratijos link, galimybių yra daugiau, negu reikia. Tas nesusitaikančiųjų, nesutinkančiųjų dalyvavimas valdžią atskiria nuo valdomųjų. Bet, matyt, kitokio kelio reikalus taisyti tikrai demokratinėmis priemonėmis ir nėra. Tylos visada yra žymiai baisesnės ir pragaištingesnės.

Knyga apie skirtingus kūnus ir transvestizmą

ANTANAS KAZILIŪNAS

Artūras Tereškinas. *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas.* Vilnius: Apostrofa, 2007. – 288 p.

Naujoje Artūro Tereškino knygoje – skirtingi kūnai. Skirtingus kūnus galima suvokti gana plačiai – ir kaip patį tyrinėtojo kūną, ir kaip jo rašomo teksto kūnišką pavidalą, ir kaip analizuojamo objekto – moters, vyro, prezidento, prostitutės, homoseksualo – kūną. Apie visus juos ir kalbama šioje knygoje.

Knygos pirmas skyrius skirtas teoriniams straipsniams, kuriais autorius nusako savo tyrimų kryptis ir mokslinio žvilgsnio galimybes, t. y. netiesiogiai kalba apie tyrėjo kūną. Likusiuose trijuose skyriuose pateikiama konkreti viešumo, intymumo, privatumo, lyčių ir seksualumo temų Lietuvoje analizė. Šias temas autorius yra tyrinėjęs ir kituose savo darbuose. Tačiau šioje knygoje atrandama naujų dalykų, į daug ką pažvelgiama iš naujo. Ankstesnėse knygose autorius gilinosi ir į istoriją; dabar jo dėmesys sukoncentruotas į dabartį, šiandieninį gyvenimą. Knygoje rasime daug intriguojančių straipsnių: ir apie tai, kaip Vilniaus prostitučių kūnai ir veiksmai kuria miesto erdves, ir apie tai, kokias tapatybes renkasi Lietuvos gėjai bei lesbietės, ir apie tai, kaip dauguma iš mūsų, persmelkti striptizo ir išpažinties kultūros, išsakome intymiausias savo paslaptis televizoriaus ekrane. Dėmesį turėtų itin patraukti Tereškino esė „Populizmo kūnas: sentimentali politika, sąmokslo teorijos ir Lietuvos prezidentas kaip performansas“ apie Rolandą Paksą, kuris analizuojamas postruktūralistinės lyčių teorijos (čia vienas žymiausių vardų – Judith Butler) kontekste. Apibūdinant nušalinto prezidento retoriką ir jo kūniškus gestus, teigiama, kad Paksas buvo prezidentas-efektas, kuris „atvėrė savo tapatybę kaip dirbtinę, susvetimėjusią, netikrą ir fikcinę“ (p. 175). Paksas – transvestitas, kurio vaidinimu patikėjo tik provincijų žmonės.

Kalbėdami apie Pakso ir kitų kūnus, aptariamus šioje knygoje, galėtume teigti, kad ši knyga yra iš esmės apie transvestitus. Apie tai, kad ne tik nušalintas Lietuvos prezidentas, bet ir kiekvienas iš mūsų kasdien persirenginėjame. Vieniems šis persirenginėjimo spektaklis pavyksta labiau, kiti nesėkmingai mėgina imituoti vyrus, moteris, heteroseksualus, homoseksualus, prezidentus, piliečius ar žurnalistus. Nors daugeliu atveju mes esame priversti persirengti (transvestizmas veikia kaip prievarta), persirenginėdami mes patiriame didžiulį malonumą (ypač kai vaidinimas pasiseka). Žinoma, transvestizmas turi ir savo kainą: kai kurie iš mūsų persirenginėjame ne tuo, kuo norėtume, ir dėl to kenčiame.

Jei jau prakalbome apie kančią, reikia atkreipti dėmesį į įdomų Tereškino knygos įvadą, kur jis apibūdina ne tik teorijos bei teoretiko galimybes, bet ir meta žvilgsnį į socialinį kentėjimą Lietuvoje. Čia turimos galvoje įvairios marginalizacijos formos ir asmenys, kurie kasdieniame gyvenime patiria nuolatinę socialinė atskirtį. Tarp jų autorius mini prostitutes, benamius, namų šeimininkes, pensininkus, ekshibicionistus, dėstytojus ir kitus, kurie „jaučiasi viktimizuoti galingų viešumos vergvaldžių akivaizdoje“ (p. 15).

Vartydamas „Esė apie skirtingus kūnus“, pastebėjau dar vieną dalyką. Knygoje daug dėmesio skiriama populiariosios kultūros analizei, kurios Lietuvoje tikrai trūksta. Autorius meistriškai interpretuoja ne tik „vyrišką“ televiziją ar moteriškus žurnalus, bet ir pažvelgia, kaip populiarioje kultūroje plėtojami skandalai, kokios masinės fantazijos joje vyrauja, ir kokios išviešinimo strategijos naudojamos siekiant išpopuliarėti.

Tuo metu, kai Lietuvos feministės ir feminizmo kūrėjos kalba ir ginčijasi, verkia ir klykia, Artūras Tereškinas nuosekliai dirba ir rašo. Ši knyga – jau penktoji (dvi išėjo angliškai). Tereškinas yra vienas iš tyrinėtojų, kuris neužsidaro akademinio kalbėjimo užkaboriuose, bet stengiasi pasiekti ir platesnę publiką. Tam įtakos turi ir jo amerikietiškas išsilavinimas (2000 m. jis įgijo daktaro laipsnį Harvardo universitete). Puiku tai, kad autorius visada ieško naujų dalykų, įvesdamas į tyrinėjimų akiračius ne tik užmirštus „nenormalius“ kūnus, bet ir skirtingus kalbėjimo būdus. Autorius – vienas iš pirmųjų Lietuvoje susidomėjęs kultūrinėmis studijomis, maskulinizmo tyrinėjimais, populiariosios kultūros analize bei *queer* teorija. O ir pats jo rašymo būdas, kaip jis pabrėžia knygos įvade, yra subjektyvistinis: analitinis įžvalgos čia praturtinamos asmenine refleksija ir lyriniais nukrypimais. Nors šitoks rašymo būdas jau seniai įsigalėjęs kūrybingų Vakarų mokslininkų knygose, Lietuvoje jis kol kas gana retas.

Tereškino knyga, kalbanti apie skandalą, fantaziją, kūną, viešumą, pati gali virsti geru, kūrybingu, įkvepiančiu skandalu. Kaip ir meniškos knygos iliustracijos: Rudolfo Levulio fotografijose – ne tik pats apsinuoginęs fotografas, bet ir tikrų tikriausios Vilniaus transvestitės Lola ir Julė.

„Valdžiai akivaizdžiai būtų geriau, kad laisvi žurnalistai apskritai neegzistuotų“

Atkelta iš 9 p.

užsakius leidimą, tačiau formaliai nusižengdavau tenykščiai tvarkai, nes neturėjau teisės net patekti į žiniasklaidai skirtą ložę plenarinių posėdžių salėje.

Nuolatinės akreditacijos problema – tik tam tikras simbolis. Iš esmės su laisvais žurnalistais, jeigu už jų nugaros nėra jokios redakcijos, valdiškų įstaigų atstovai apskritai nelinkę bendrauti. Jiems pateikus bent kiek aštresnius klausimus, kaip taisyklė, sulauksi kontraklausimo – „o kam jūs atstovaujate?“. Atsakymas – „tik sau pačiam“ vadininkams suteikdavo formalią priežastį nebebendrauti iš viso. Žinoma, teisė kreiptis dėl to į teismą kol kas galioja, tačiau tai jau nebe žurnalistika.

Kelios valdžios institucijos darė spaudimą kai kurioms redakcijoms, kad šios nutrauktų bendradarbiavimą su manimi, kaip su jų autoriumi. Siūlė tam tikras pakišas – sutartis skelbti viešųjų ryšių informaciją, keliones į užsienį lengvatinėmis sąlygomis.Ypač po aštresnių tekstų. Tačiau esu dėkingas, kad nė viena redakcija, patyrusi tokį spaudimą, nepasakė man „viso gero“, nors ypač regioniniams laikraščiams tokios pakišos būtų buvusios pelningos. Beje, aš manau, kad laisvų žurnalistų darbui daugiau dirbtinių problemų sukelia ne redaktoriai ar leidėjai, bet būtent valdiškos institucijos. Įskaitant ir tas, kurias įprasta laikyti garantuojančiomis konstitucines teises ir laisves.

Kaip manai, ar būtų sveika mūsų žurnalistinei bendruomenei, kad susiformuotų bent kiek ryškesnis laisvųjų žurnalistų sluoksnis?

Esu įsitikinęs, kad iš savo darbo ir tam tikra prasme verslo galinčių pragyventi nepriklausomų žurnalistų, prodiuserių skaičius yra tiesiogiai proporcingas visuomenės sveikatai. Ne tik dėl to, kad ši proporcija tai pačiai visuomenei užtikrina teisę į laisvesnę informaciją ir požiūrių įvairovę. Bent jau kol kas yra objektyvių priežasčių, dėl kurių Lietuvoje negali rastis labai platus laisvų informacijos tiekėjų sluoksnis. Tačiau visuomenė turi būti suinteresuota šį sluoksnį puoselėti. Laisvas nuo korporacinių, institucinių interesų žurnalistų, ekspertų, analitikų požiūris sudarytų prielaidas priimti optimalesnius visuomenės vystymosi raidos sprendimus. Man pačiam teko patirti, kad ne tik žiniasklaidoje, bet ir kitose labai svarbiose visuomenės gyvenimo sferose – pvz. saugumo, energetikos, teisės, medicinos – labai trūksta nuo susiformavusių politikos, verslo korporacinių stereotipų ar interesų nepriklausomų vertinimų. Visas problemas komentuoja vieni ir tie patys, tačiau tariami guru.

Dėkoju už pokalbį.

Kalbino Virginijus Savukynas

JURGIO GIMBERIO

KŪRYBOS KAMPELIS

SMS

Padariau mirtiną atradimą ekonomikos moksle, manau, vertą tarptautinio pripažinimo. Juokingiausia, kad tai jau labai seniai žinoma, bet labai retai ateina į galvą.

Žodžiu sakant, kuo daugiau „lyyygio“, tuo brangesnis benzinas. „Lyyygis“ – iš mobiliojo telefono reklamos. Toj srity jau pasiektas toks lygis, kad mobilieji ne tik fotografuoja ir depiliuoja, bet ir meilėje prisipažįsta. Galima užsisakyti ir perduoti, pavyzdžiui, savo mylimajai

SMS žinutę Nr. 17... „Griūva sienos akmeninės, virsta medžiai milžinai, mano meilė geležinė – tave myliu amžinai“. Mylimoji išvirs iš koto. Atsiduos vietoje. Kaip sako rusai „schodu“, tai yra, nestabdant eismo. Futbole toks veiksmas vadinamas „vienu lietimu“, o čiukčiai sako „net nenusiėmęs slidžių“. Tačiau per tą laiką, kol jūs siųsite savo žinutę „griūva sienos...“ ir taip toliau, o paskui, nenusiėmę slidžių, glėbesčiuositės su savo mylimąja, benzinas pabrangs keliais tugrikais už barelį. „Tugrikas“ tai toks mongoliškas pinigas, o „barelis“ – toks amerikoniškas galonas. Nieko nepadarysi – globalizacija, ir už žinutę reikia mokėti. Tai tau ne laužą ant Šatrijos kalno užkurti.

Apskritai, komfortas, progresas ir arklio jėgos reikalauja aukų. Benzinas brangs ir brangs – nes kyla lyyygis...

XXX iš XXX

Alio... Su kuo aš čia kalbu?

Aš skambinu XXX iš XXX mobiliuoju, su kuo aš čia kalbu?

Su Dangaus kanceliarija? Matai, technika – su Aukščiausiuoju sujungia...

XXX iš XXX, brangūs tikintieji – tai yra tai, ko jums reikia. Fotografuoja, depiliuoja, kalba visomis gyvomis ir negyvomis pasaulio kalbomis. Net jeigu neturit ką pasakyti... Aukščiausiajam.

Sakot, čia ne aukščiausiasis? Budintysis? Ta prasme, dangaus skautas? Irgi kietai. Tinka. Nes Žemėje tokia padėtis, kad jau laikas ne tik budėti, bet ir verkti... tai yra veikti. Nusišluostyt ašaras, snarglius ir daryti tvarką. Atėjo metas – pasaulis yra siaubingas.

Politika, kultūra, karas, baletas, turgus, reklama, vagystės, apgavystės, sutuoktinių neištikimybė, Sodoma ir Gomora, narkotikai, žmogžudystės, skurdas, bukaprotiškumas ir čia jau drąsiai galime sakyti „ir taip toliau“, nes įmanytum vardinti ir vardinti (pavyzdžiui „hemorojus“), o paprastai mes sakome „ir taip toliau“, kai jau neturime ką pasakyti. Taigi - pasaulis yra baisus, ir taip toliau...

Tai tu dabar man pasakyk, broli katalike, jei aš jį tokį (baisų) vaizduoju visomis man prieinamomis priemonėmis (aš menininkas), tai yra aprašau, nupaišau, nutapau, ištašau, parodau scenoje, ekrane ir per televiziją, ir taip toliau (kad nepamestum minties, aš dabar jau ir paklausiu) - ar galiu aš po visų tų menų sušveisti tris keturis iščiršintus su lašinukais kiaušinius?

Tai yra – ar nepaspringsiu? Pagavai mintį? Iš vienos pusės visos tos baisybės, kurias aš vaizduoju be jokių pagražinimų ir eufemizmų literatūroj, dailėj, teatre, muzikoj, balete – atrodytų ne kiaušinienė man turėtų rūpėti, o iš kitos – jei prie tos kiaušinienės pridėtum dar raugintą agurkėlį ir „Lietuviškos“, kaip sakė Platonovas „kaip ašara“, šlakelį... Jau kažkur pasiklydau, pasimečiau – kaip sakoma... Supranti, kas mane kamuoja – kad nepaisant visko, ta kiaušinienė gerklėje nestringa. O juk toks neatitikimas – kiaušinienė su lašinukais ir apokalipsė – turėtų strigti.

Aš estetas – man prie apokalipsės labiau tiktų ašutinė, džiovintos šaknelės ir iki kraujų nudaužtos basos pėdos. Ta kiaušinienė tai dar, mat ją biesas, bet brangūs ir patogūs batai – tai jau švarplėtas peilis per esteto dvasią! Batai mus išduoda. Aš galiu gąsdinti artimą savo kiek tinkamas, galiu jį apgaudinėti ir mėgautis kiaušiniene po antklode, bet kai jis pamato mano batus, kuriuose kiekviena koja jaučiasi tarsi palaimos oloje, taigi, kai jis juos pamato, mano menas gali jam atrodyti falšyvas. Gerai, kad kalbos mechanikai tą žodį uždraudė (nors čia jau atskira šneka, ką daryt, kai žodžio nėra, o reiškinys yra – pavyzdžiui, „pachmielas“). Bet vis dėlto... Žodis uždraustas, tačiau problema lieka. Neturiu per tai ramybės, kad tu žinotum... Gal dėl to meno ir gyvenimo būdo suderinamumo galima būtų skambtelti Boschui ar kokiam Breigeliui, arba Andrejui Rubliovui? Kaip manai, skaute? Alio, skaute! Kaip tai „ne ryšio zonoje“? XXX iš XXX – ir už ryšio zonos ribų? Aš ir sakau – siaubas, o ne pasaulis...

Malina Zalcburgeris

„Akiračius“ galima prenumeruoti:

„Akiračius“ galima užsiprenumeruoti Lietuvos pašte ir nusipirkti „Kauno spaudos“ kioskuose. Metinės prenumeratos kaina Lietuvoje 30 Lt. Prenumerata užsienyje 32 USD. Dėl prenumeratos rašyti info@akiraciai.lt. „Akiračių“ skaitytojai Lietuvoje gali prenumeruoti mėnraštį, pervesdami pinigus pagal šiuos rekvizitus: Visuomeninė organizacija „Akiračių rėmėjų“ klubas. Sąskaitos Nr. LT65 7300 0100 7464 8534. AB bankas „Hansabankas“, banko kodas 73000. Būtina nurodyti tikslų gavėjo adresą ir pavardę.

„Akiračių“ administracijos atstovas JAV – Vytautas Germanas, 6118 Ivanhoe Avenue, Lisle, Il 60532.

Užsienio prenumeratoriai gali su juo susisiekti visais prenumeratos ir čekių siuntimo klausimais.

akiračiai
ISSN 1822-153X

Leidėjas: visuomeninė organizacija „Akiračių rėmėjų klubas“
p/d-2436, LT-44016, Kaunas ACP
El. paštas: info@akiraciai.lt
Interneto svetainė: http://www.akiraciai.lt

Redakcija:
Vyr. redaktorius Virginijus Savukynas, *redaktorė* Birutė Garbaravičienė,
administratorė Vida Drungienė, *dizainerė ir maketuotoja* Skaidra Vaicekauskienė

Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius, Kazys Almenas, Leonidas Donskis, Mykolas Drunga, Vytautas Germanas, Darius Kuolys, Artūras Mickevičius, Raimundas Mieželis, Liūtas Mockūnas, Andrius Navickas, Zenonas V. Rekašius, Vaidas Repečka, Alfred Erich Senn, Julius Šmulkštys, Tomas Venclova
Prenumerata žr. http://www.akiraciai.lt.
Spaudai parengė UAB „Versus aureus“ leidykla. Tiražas 2000 egz.

ISSN 1822-153X

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS REMIMO FONDAS